

วารสารพุทธรัตโนบล

(Journal of Buddha Rattanobol)

ISSN: 3057-1863 (Online)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน) 2569
Vol.2 No.3 (May – June) 2026

โดย

วัดวารินทราราม เลขที่ 85 ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

วารสารพุทธรัตโนบล

(Journal of Buddha Rattanobol)

ISSN: 3057-1863 (Online)

ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน) 2569

Vol.2 No.3 (May – June) 2026

เจ้าของ วัดวารินทราราม เลขที่ 85 ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ
อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

ที่ปรึกษา

พระพรหมวชิโรดม, ดร. เจ้าคณะภาค 10 เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร รอง
แม่กองบาลีสนามหลวง

พระเทพปวรเมธี, รองศาสตราจารย์ ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระเมธีวัชรบัณฑิต, ศาสตราจารย์ ดร. วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

พระศรีรัตโนบล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เจ้าอาวาสวัดวารินทราราม มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล สถาบันพัฒนานวัตกรรมการ

กองบรรณาธิการ

- 1.รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพงษ์ มีไธสง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- 2.รองศาสตราจารย์ ดร.รัตน์ะ ปัญญาภา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
- 3.รองศาสตราจารย์ ดร.จักรพรรณ วงศ์พรพวัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- 4.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

- 5.ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประยูร ป้อมสุวรรณ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
- 6.ดร.มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
- 7.ดร.สงวน หล้าโพนทัน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- 8.ดร.ชาญ มายอด มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
- 9.ดร.พรหมพิสิฐ พันธุ์จันทร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
- 10.ดร.มณูญ สอนโพนงาม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

วัตถุประสงค์และขอบเขต

มีวัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร เพื่อเผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการ แก่นักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ นิสิตและนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ด้านศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ประเพณีและวัฒนธรรม เชิงประยุกต์พุทธนวัตกรรมการศาสตร์สมัยใหม่ รวมทั้งสหวิทยาการด้าน มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เชิงพุทธ

สาขาที่รับตีพิมพ์ ศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ประเพณีและวัฒนธรรม เชิงประยุกต์พุทธนวัตกรรมการ ศาสตร์สมัยใหม่ รวมทั้งสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เชิง พุทธ

กำหนดตีพิมพ์ วารสารกำหนดตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 6 ฉบับ
ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์)
ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน)
ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม-มิถุนายน)
ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม)
ฉบับที่ 5 (กันยายน-ตุลาคม)
ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม)

ผู้จัดการฝ่ายประสานงาน:

พระอภิชาติ กิตติวรญาโณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานกองบรรณาธิการ วัดวารินทราราม เลขที่ 85 ถนนทหาร ตำบลวารินชำราบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ตีพิมพ์เผยแพร่: มกราคม 2568

หมายเหตุ: ข้อเขียนหรือบทความใด ๆ ที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้ถือเป็น ความคิดเห็น ส่วนตัวของผู้นิพนธ์บทความ กองบรรณาธิการไม่ จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่มีข้อผูกพันโดยประการทั้งปวง

บทบรรณาธิการ

วารสารฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรม ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ รวมถึงการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ โดยเปิดโอกาสให้ผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิจัย นิสิต นักศึกษา และบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษาทุกระดับ ตลอดจนนักวิชาการจากองค์กรภาครัฐ เอกชน และนักวิชาการอิสระ ได้นำเสนอผลงานเชิงทฤษฎีและองค์ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติงานจริง อันสามารถนำไปสู่การพัฒนาในหลากหลายมิติ

วารสารพุทธรัตนโบล ฉบับปัจจุบันเป็นปีที่ 2 ฉบับที่ 3 โดยประกอบด้วยบทความวิชาการจำนวน 4 บทความ ได้แก่ 1) การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ด้วยหลักทศุติยาปณิกสูตรในยุคปัญญาประดิษฐ์ (2) พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย (3) พุทธปรัชญากับการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่ (4) พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว ทางกองบรรณาธิการขออนุโมทนาขอบคุณผู้สนับสนุนบทความทุกท่าน รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนางานวิชาการให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ทั้งนี้ วารสารยังมุ่งหวังให้เนื้อหาที่ตีพิมพ์สามารถนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ในระดับชาติและนานาชาติ

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้อ่านจะได้รับความรู้จากบทความวิชาการที่นำเสนอ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและการดำเนินชีวิตต่อไป

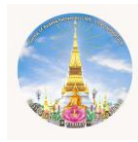
ดร.อุทัย วรเมธีศรีสกุล

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

สารบัญ I Contents

ลำดับที่	บทความ	หน้า
บทความวิชาการ		
1	การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ด้วยหลักพุทธยปานิถสูตรในยุคปัญญาประดิษฐ์ สาธิต ศรีวรรณะ ¹ , วรกฤต เกื่อนช้าง ² , ธาณี เกสทอง ³	1
2	พุทธนวัตกรรมการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย พระสิริพัคตร์ วิสัย	13
3	พุทธปรัชญากับการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่ จุฑามาศ ภิญโญศรี	24
4	พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว นางสาวชญญา สืบอมรพิมล ¹ นายณัฐวัฒน์ ตั้งกาญจนภาสน ²	32

การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ด้วยหลักทศุติยาปาปณิกสูตรในยุคปัญญาประดิษฐ์ Integrating the Dutiyapapanika Sutta into Strategic Educational Leadership in the AI Era

สาธิต ศรีวรรณ¹, วรกฤต เกื่อนช้าง², ธาณี เกสทอง³

Sathit Sriwanna¹, Worrakrit Thuenchang², Thanee Ketthong³

^{1,2}สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์, วิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตนครสวรรค์

³มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อำเภอเมือง, จังหวัดนครสวรรค์, 60000

^{1,2}Education Program in Buddhist Educational Administration,

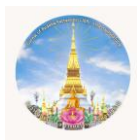
³Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Buddhist College,
Amphoe Mueang, Nakhonsawan, 60000, Thailand

Received: 2026-05-19; Revised: 2026-06-27; Accepted: 2026-07-22

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ โดยการประยุกต์ใช้หลักทศุติยาปาปณิกสูตรภายใต้บริบทความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์ การดำเนินเนื้อหาอาศัยวิธีการศึกษาผ่านการวิเคราะห์และอภิปรายเอกสารเชิงลึกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า หลักทศุติยาปาปณิกสูตรซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม 3 ประการ ได้แก่ 1) จักขุมา (ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี) 2) วิรุโ (ความเชี่ยวชาญและการกำกับสถาปัตยกรรมระบบ) และ 3) นิสสยสัมปันโน (เมตตาธรรมและการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ) สามารถนำมาใช้เป็นแกนหลักในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลควบคู่กับคุณธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อตอบสนองต่อทักษะจำเป็นในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Conceptual, Technical, และ Human Relation Skills) ตามลำดับ บทความนี้ได้สังเคราะห์กรอบแนวคิดใหม่เรียกว่า "โมเดลการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์" (Buddhist Strategic AI Management Model: BSAIM) เพื่อหล่อหลอมและยกระดับผู้บริหารสถานศึกษาไปสู่บทบาท "ผู้อำนวยวยการปัญญาดิจิทัล" (Digital Wisdom Orchestrator) ที่สามารถผสานประสิทธิภาพขั้นสูงของเทคโนโลยีเข้ากับคุณค่าเชิงคุณธรรมและความเป็นมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์, ทศุติยาปาปณิกสูตร, ยุคปัญญาประดิษฐ์, ผู้อำนวยวยการปัญญาดิจิทัล

Abstract

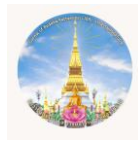
This academic article aims to analyze and synthesize approaches to strategic educational administration by integrating the Dutiyapapanika Sutta within the contextual challenges of the Artificial Intelligence (AI) era. The study is conducted through a critical and comprehensive documentary analysis of the Pali Canon, commentarial literature, and contemporary academic works. The findings reveal that the three core principles of the Dutiyapapanika Sutta—1) Cakkhuma (strategic foresight and ethical vision), 2) Vidhuro (systemic orchestration and management expertise), and 3) Nissayasampanno (human-centered trust and networking)—serve as a foundational framework for developing digital competence alongside ethical leadership. These principles correspond respectively to the Conceptual, Technical, and Human Relation Skills essential for educational leaders in the AI era. This article synthesizes these insights into a novel framework designated as the Buddhist Strategic AI Management Model (BSAIM Model), aiming to transform school administrators into Digital Wisdom Orchestrators. This leadership model effectively balances technological efficiency with ultimate human and ethical values to drive educational organizations forward sustainably in the 21st century.

Keywords: Strategic Educational Leadership, Dutiyapapanika Sutta, the AI Era, Digital Wisdom Orchestrator

บทนำ

ในทศวรรษปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ได้ก้าวข้ามจากการเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุน ไปสู่การเป็นกลไกหลักที่พลิกโฉมโครงสร้างและการบริหารองค์กรในทุกภาคส่วนอย่างฉับพลัน ข้อมูลจากรายงานของ McKinsey Global Institute (2018) สะท้อนให้เห็นว่าองค์กรที่สามารถผสมผสาน AI เข้ากับระบบการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์สามารถยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานได้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2019) ได้เน้นย้ำถึงข้อกำหนดเชิงนโยบายระดับสากลว่า การปฏิรูปการศึกษาด้วยเทคโนโลยีจำเป็นต้องตั้งอยู่บนสมดุลระหว่างความก้าวหน้าเชิงนวัตกรรมและความรับผิดชอบด้านจริยธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวบ่งชี้อย่างเด่นชัดว่า นวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่ทางเลือกเสริมสำหรับสถานศึกษาอีกต่อไป หากแต่เป็นสภาพแวดล้อมบังคับและเป็นความท้าทายเชิงกลยุทธ์ที่ผู้บริหารการศึกษาหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อพิจารณาบริบทของการบริหารการศึกษา (Educational Administration) โดยเฉพาะในระบบการศึกษาไทย จะพบว่ามีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและมิติการทำงานที่หลากหลาย นับตั้งแต่การกระจายอำนาจตามกฎหมายการศึกษาที่ส่งผลให้สถานศึกษาต้องพึ่งพาตนเองในการบริหารจัดการรอบด้าน การบริหารการศึกษาจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงงานประจำวัน หากแต่ผูกโยงกับมิติเชิงสังคม วัฒนธรรมองค์กร และการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ซึ่งต้องอาศัยความอ่อนตัวขั้นสูง ยิ่งเมื่อถูกเร่งเร้าด้วยกระแสดิจิทัล ภาระหน้าที่ในการหล่อหลอมผู้เรียนและบริหารบุคลากรทางการศึกษาจึงเกิดภาวะตึงตัว เนื่องจากช่องว่างระหว่างการเรียนรู้ทางเทคโนโลยีที่ต่างกันขององค์กร

ด้วยเหตุนี้ การบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดทิศทางเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและการสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขัน แต่อย่างไรก็ตาม ความท้าทายที่แท้จริงในยุค AI คือความสอดคล้องกันระหว่างแผนงานและโครงสร้างตั้งแนวคิดคลาสสิกของ Chandler (1962) ที่ระบุว่ากลยุทธ์และโครงสร้างองค์กรต้องพัฒนาและปรับเปลี่ยนไปพร้อมกัน ในบริบทปัจจุบัน เทคโนโลยีไม่ได้เพียงแค่เข้ามาเปลี่ยนวิธีการทำงาน แต่ได้เปลี่ยนโครงสร้างและรูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ในองค์กรไปทั้งระบบ การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุค AI จึงเกิดจุดอ่อนแอ่งสำคัญ ในขณะที่ผู้บริหารพยายามใช้ระบบอัจฉริยะเพื่อความรวดเร็วและความแม่นยำเชิงตัวเลข แต่สถานศึกษากลับเสี่ยงต่อการเผชิญหน้ากับภาวะความลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ (Dehumanization) ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีและปัญหาทางจริยธรรมที่อัลกอริทึมไม่อาจตอบคำถามได้ (Floridi et al., 2018) ประสิทธิภาพเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจเป็นเครื่องการันตีความสำเร็จที่ยั่งยืนของสถานศึกษาได้ หากปราศจากเข็มทิศเชิงคุณธรรมเข้ามาเหนี่ยวรั้งและกำกับการใช้เทคโนโลยี

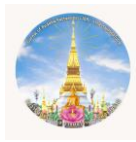
จากช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกกนิบาต ว่าด้วยองค์ธรรมแห่งความสำเร็จ 3 ประการ คือ จักขุมา วิรุโธ และนิสสยสัมปันโน จึงเป็นมโนทัศน์ที่สามารถนำมาเป็นกรอบคิดเชิงวิพากษ์เพื่อถ่วงดุลและเติมเต็มการบริหารจัดการในโลกดิจิทัลได้อย่างมีเอกภาพ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ผสานปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ ความเชี่ยวชาญเชิงระบบ และเมตตาธรรมเชิงมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

บทความวิชาการฉบับนี้ ดำเนินการศึกษาผ่านวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดทิศทางของบทความไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อวิเคราะห์หลักทศพิธราชธรรมในมิติขอบข่ายของการบริหารการศึกษา 2) เพื่ออภิปรายและวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ธรรมทั้ง 3 กับการบริหารเชิงกลยุทธ์ภายใต้บริบทความท้าทายของยุคปัญญาประดิษฐ์ และ 3) เพื่อสังเคราะห์โมเดลบูรณาการเชิงพุทธสำหรับการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

แนวคิด ทฤษฎี และหลักการ

1. การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์

การตีกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ (Strategic Educational Management) จำเป็นต้องแยกแยะมิติระหว่างการบริหารการศึกษา และ การบริหารเชิงกลยุทธ์ ออกจากกัน ในเบื้องต้น เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนเชิงโครงสร้างที่ชัดเจน กล่าวคือ การบริหารการศึกษา ถือเป็นศาสตร์ที่มีขอบข่ายกว้างขวางและหลากหลายมิติ (Multi-dimensional) ครอบคลุมทั้งระบบนโยบาย การพัฒนาหลักสูตร การบริหารงานบุคคล งานกิจการผู้เรียน และการสัมพันธ์ชุมชน ซึ่งเน้นการขับเคลื่อนเชิงระบบเพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพของมนุษย์เป็นสำคัญ ในขณะที่ การบริหารเชิงกลยุทธ์ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือการจัดการที่มีกระบวนการเลือก มุ่งเน้นการมองการณ์ไกล (Futuristic view) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมอย่างรอบด้าน (Environmental scanning) และการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อสร้างสมรรถนะและความยืดหยุ่นให้แก่องค์กรในสภาวะที่เกิดความแปรปรวน ดังนั้น เมื่อนำมิติทั้งสองมาผสานกัน การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ในสถานศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปี หากแต่เป็นกระบวนการกำหนดทิศทางและสร้างคุณค่าเชิงเปรียบเทียบในมิติทางการศึกษา

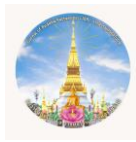
เมื่อพิจารณาในแง่ของกระบวนการ นักวิชาการในประเทศมักให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการประเมินผลต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงองค์กร (ยูเรส หลุดพา, 2561; ปาริชาติ คำป้อม, 2566; พินุลทีปะปาล และ ธนวัฒน์ ทีปะปาล, 2559) สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในมิติสากลของ Wheelen and others (2018) ที่ได้ नियามการบริหารเชิงกลยุทธ์ว่าเป็นชุดของการตัดสินใจและการปฏิบัติที่กำหนดทิศทางระยะยาวขององค์กร โดยจำแนกออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (Environmental Scanning) การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation) การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy Implementation) และการประเมินและควบคุม (Evaluation and Control) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของการประเมินโอกาสและอุปสรรคภายนอก ควบคู่กับการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนภายในองค์กร เช่นเดียวกับแนวคิดของ Thompson and others (2014) ที่มองกระบวนการนี้เป็นวงจรต่อเนื่อง 5 ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดทิศทาง การวางแผน ไปจนถึงการควบคุมเชิงกลยุทธ์

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้างต้น อาจสรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ มีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมองค์กร (2) การกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางเชิงกลยุทธ์ (3) การแปลงกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ และ (4) การประเมินและควบคุมเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ข้อจำกัดของทฤษฎีการบริหารเชิงกลยุทธ์กระแสหลักเหล่านี้ มักตั้งอยู่บนสมมติฐานที่เน้นผลลัพธ์เชิงตัวเลข ประสิทธิภาพสูงสุด และการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันแบบตลาดเสรีเป็นหลักซึ่งเมื่อนำมาตัดยอดใช้กับบริบทการบริหารการศึกษา โดยไม่มีการปรับแต่ง ย่อมก่อให้เกิดแรงต้านและแรงบีบคั้นเชิงโครงสร้างภายในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่สถานศึกษาต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมดิจิทัลที่มีความผันผวนสูง การมุ่งเน้นเพียงกระบวนการทางเทคนิคเชิงกลยุทธ์ดังที่ Wheelen (2018) หรือ Thompson (2014) เสนอไว้ อาจไม่เพียงพอที่จะรับมือกับความท้าทายในมิติความรู้สึก ความเป็นธรรม และจริยธรรมของมนุษย์ในองค์กรได้ สถานศึกษาจึงจำเป็นต้องแสวงหากรอบแนวคิดเชิงคุณธรรมเพื่อเข้ามาปรับประยุกต์และเหนี่ยวนำทิศทางของการกำหนดกลยุทธ์ให้เกิดความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของระบบและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในท้ายที่สุด

2. เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการบริหารสถานศึกษา

การอุบัติขึ้นของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในมิติการบริหาร จัดการศึกษา มิได้มีความหมายเพียงแค่การจัดหาเครื่องมือทางเทคนิคคอมพิวเตอร์เข้ามาทดแทนแรงงานมนุษย์ หากแต่หมายรวมถึง การเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์เชิงการจัดการ (Management Paradigm Shift) ที่ผสานระบบอัจฉริยะเข้ากับการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากร และการประเมินผลลัพธ์องค์กร เพื่อยกระดับสมรรถนะและความโปร่งใส (สุพัตรา ปากดี, 2566) จากการสังเคราะห์วรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย สามารถจำแนกทักษะและบทบาทสำคัญของ AI ที่มีต่อโครงสร้างการบริหารสถานศึกษาออกเป็น 3 มิติเชิงกลยุทธ์ ดังนี้

มิติที่ 1 การจัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่และการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ AI ทำหน้าที่เป็นกลไกยกระดับขีดความสามารถในการรับรู้และการพยากรณ์ของผู้บริหาร ผ่านเทคโนโลยีการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) ช่วยให้สถานศึกษาสามารถประมวลผลข้อมูลเชิงลึกที่มีความซับซ้อนเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้เรียน สมรรถนะของครู และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรได้อย่างแม่นยำ ส่งผลให้การกำหนดนโยบายและการจัดลำดับความสำคัญเชิงกลยุทธ์มีความเป็นวิทยาศาสตร์ (Data-driven Decision Making) มากยิ่งขึ้น (อัญชลี จวงจันทร์, 2566; สุภัทรรักษ์ คำสามารถ และคณะ, 2568) อย่างไรก็ตาม ในมุมมองเชิงวิพากษ์ จุดเปราะบางของการตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลจาก AI คือ อคติของอัลกอริทึม (Algorithmic Bias)

ที่มักสะท้อนภาพตัวแทนข้อมูลในอดีต หากผู้บริหารขาดปัญญาและวิสัยทัศน์ในการรู้เท่าทัน เทคโนโลยีนี้อาจกลายเป็นเครื่องมือที่สร้างความเหลื่อมล้ำและลดทอนโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนบางกลุ่มโดยไม่เจตนา

มิติที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพระบบปฏิบัติการและการบริหารทรัพยากรบุคคล ระบบอัจฉริยะสามารถเข้ามาสลายข้อจำกัดเชิงเวลาด้วยการลดภาระงานประจำ (Routine Tasks) และงานเอกสารที่ซ้ำซ้อน ส่งผลให้บุคลากรทางการศึกษามีพื้นที่เชิงเวลาเพิ่มขึ้นเพื่อมุ่งเน้นงานพัฒนาคุณภาพการจัดประสบการณ์เรียนรู้ นอกจากนี้ การติดตามผลแบบเรียลไทม์ผ่านระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (LMS) ยังช่วยให้เกิดความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การสอนได้ทันทั่วทั้งที่ในแง่การบริหารบุคคล ผู้บริหารยุคใหม่จึงต้องเปลี่ยนบทบาทจากการควบคุม (Controlling) มาสู่การส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะดิจิทัล (Digital Competence) เพื่อขับเคลื่อนให้ครูสามารถทำงานร่วมกับเทคโนโลยีได้อย่างสร้างสรรค์ (สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ และคณะ, 2568; อำนวย มีราคา และคณะ, 2568) ซึ่งข้อถกเถียงสำคัญ ในมิตินี้คือ ภาวะความ ตึงเครียดของบุคลากรจากการถูกตรวจสอบด้วยระบบเทคโนโลยีตลอดเวลา (Technostress) และความเสี่ยงต่อการสูญเสียปฏิสัมพันธ์เชิงเมตตาระหว่างผู้บริหาร ครู และนักเรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทดแทนไม่ได้ด้วยระบบอัตโนมัติ

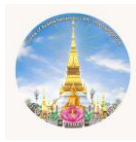
มิติที่ 3 การปฏิรูปการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน เป้าหมายสูงสุดของการผสมผสาน AI เข้าสู่สถานศึกษาคือ การขับเคลื่อนระบบการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ที่สามารถวิเคราะห์และปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับอัตราการเรียนรู้ ความสนใจ และข้อจำกัดจำเพาะบุคคล ช่วยให้การวัดและประเมินผลมีฐานข้อมูลรองรับที่รอบด้านและเป็นธรรมมากขึ้น (สุพัตรา ปากดี, 2566; พัทธกฤษฎ์ สมจิต พันธโชติ และจิราภรณ์ พันสว่าง, 2568) ถึงกระนั้น ประเด็นที่ต้องวิพากษ์ คือ การพึ่งพา AI ในการประเมินและขึ้นนำการเรียนรู้อาจทำให้ผู้เรียนขาดทักษะการกำกับตนเอง (Self-regulation) และลดทอนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ทางสังคมที่มีความจำเพาะของมนุษย์ การประยุกต์ใช้ AI ในมิตินี้จึงต้องมีการถ่วงดุลด้วยการเสริมสร้างคุณค่าทางจริยธรรมควบคู่กันไป

การอุบัติขึ้นของ AI ในการบริหารสถานศึกษาจึงไม่ใช่เพียงปรากฏการณ์ของการเพิ่ม เครื่องมือเชิงเทคนิค (Technical Tool) หากแต่เป็นการท้าทายกรอบค่านิยมเดิมขององค์กร ความสำเร็จที่แท้จริงจึงมีสถิติอยู่กับปริมาณหรือความล้ำสมัยของเทคโนโลยี แต่วางอยู่บนขีดความสามารถของผู้บริหารในการถ่วงดุลบทบาทของเทคโนโลยีอัจฉริยะให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ และวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรมกำกับอย่างสมดุลและยั่งยืน

3. หลักทฤษฎีปาปนิกสูตรกับการบริหาร

ปาปนิกสูตรปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกกนิบาต ว่าด้วยกระบวนการนำไปสู่ความสำเร็จ โดยแบ่งเป็น 2 พระสูตร ได้แก่ ปฐมปาปนิกสูตร ที่กล่าวถึงความเพียรในการประกอบกิจ และทุติยปาปนิกสูตร ที่ว่าด้วยองค์ธรรม 3 ประการของผู้ประสบความสำเร็จในการแสวงหาโภคทรัพย์แม้บริบทดั้งเดิมจะมุ่งเน้นที่นักธุรกิจหรือพ่อค้า ด้วยแก่นแท้ของพระสูตรนี้คือหลักบริหารศาสตร์เชิงพุทธที่ก้าวข้ามขีดจำกัดของยุคสมัย นักวิชาการจึงได้นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาอย่างแพร่หลาย

เมื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ทัศนะจากนักวิชาการและปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคัมภีร์พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต, 2568 [ระบุปีพิมพ์ล่าสุดจากเว็บวัดญาณเวศกวัน]) รวมถึงงานศึกษาของ พระมหาวัดนระชัย ชยวฑฒโน (2565) และ พระมหาอาคม อตตเมธี และพระมหาจักรพล สิริโร (2565) พบฉันทามติร่วมกันว่า ทุติยปาปนิกสูตรคือรากฐานของสมรรถนะผู้บริหาร ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ที่สอดคล้องกับทักษะการบริหารเชิงกลยุทธ์อย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

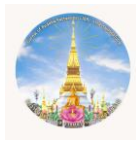

1) จักขุมา (Visionary & Strategic Wisdom) คือ วิสัยทัศน์และปัญญาเชิงกลยุทธ์ ในบริบทดั้งเดิม จักขุมาหมายถึงผู้ที่มีสายตายาวไกล รู้จักสินค้าและประเมินสภาวะตลาดได้อย่างทะลุปรุโปร่งเมื่อประยุกต์สู่การบริหารสถานศึกษา จักขุมาจึงเทียบเคียงได้กับทักษะด้านความคิดรวบยอด (Conceptual Skill) คือความสามารถในการกำหนดทิศทางองค์กร การมองเห็นความเชื่อมโยงของระบบ และการเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ (พระมหาวัฒนะชัย ชยวฑฒโน, 2565) ในสภาวะที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาท หลักจักขุมามีได้หมายถึงเพียงการยอมรับและนำ AI มาใช้อย่างเชื่อใจ เชื่อ หากแต่ผู้บริหารต้องยกระดับสู่การมีวิจาร์ณญาณเชิงคุณธรรม (Ethical Foresight) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและรู้เท่าทันอคติของอัลกอริทึม (Algorithmic Bias) ไม่ปล่อยให้เทคโนโลยีตัดสินใจแทนมนุษย์ในมิติที่เปราะบาง หลักจักขุมาจึงทำหน้าที่เป็นเกราะกำบังไม่ให้สถานศึกษาหลงทิศทางไปกับกระแสดิจิทัลโดยขาดความตระหนักรู้

2) วิรุโ (Systematic Expertise & Execution) คือ ความเชี่ยวชาญและการจัดการระบบวิรุโ ในพระสูตรหมายถึงความเชี่ยวชาญในแหล่งทุนและระบบการจัดการสินค้า ในมิติของการบริหารการศึกษา วิรุโจึงเชื่อมโยงโดยตรงกับทักษะทางเทคนิค (Technical Skill) หมายถึงความสามารถในการวางโครงสร้างองค์กร การมอบหมายงานตามสมรรถนะบุคลากร และการกำกับติดตามงานอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (พระมหาอาคม อตถเมธี และพระมหาจักรพล สิริธโร, 2565) ข้อถกเถียงสำคัญคือ เมื่อ AI สามารถเข้ามารับช่วงต่องานเชิงเทคนิค (Technical tasks) ได้เกือบทั้งหมด บทบาทของวิรุโ จะสูญหายไปหรือไม่ แท้จริงแล้ว วิรุโในยุคดิจิทัลจะเปลี่ยนผ่านจากการลงมือทำเองไปสู่การกำกับสถาปัตยกรรมของระบบ (System Orchestration) ผู้บริหารต้องมีความเชี่ยวชาญพอที่จะออกแบบระบบนิเวศการทำงาน ควบคุมการไหลเวียนของข้อมูล และประสานการทำงานระหว่างมนุษย์กับ AI อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ปล่อยให้องค์กรถูกกลืนกินด้วยระบบอัตโนมัติจนขาดความยืดหยุ่น

3) นิสสยสัมปันโน (Human Relations & Trust) คือ มนุษยสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจองค์กรนี้ระบุถึงคุณลักษณะของการเป็นที่พึงพิงได้ การมีความน่าเชื่อถือ และการผูกมิตรกับแหล่งทุน ซึ่งเทียบเคียงได้กับทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Skill) ในบริบทสถานศึกษา นิสสยสัมปันโนคือการใช้หลักเมตตาธรรมในการบริหารงาน การรับฟังปัญหาด้วยความใส่ใจ และการสร้างความยุติธรรมในองค์กร อันนำไปสู่ความผูกพันและบรรยากาศการทำงานที่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2568) ในมิตินี้เกิดความย้อนแย้งที่เด่นชัดที่สุดระหว่างประสิทธิภาพเชิงตัวเลขของ AI และความเมตตาเชิงมนุษย์ แม้ระบบอัจฉริยะจะสามารถประเมินผลการดำเนินงานของครูและนักเรียนได้อย่างรวดเร็วและไร้อคติ แต่ AI ไม่อาจมอบความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) หรือเยียวยาบาดแผลทางจิตใจของบุคลากรได้ จุดลงตัวของการบริหารจึงอยู่ที่การใช้หลักนิสสยสัมปันโนเพื่อรักษาพื้นที่แห่งความเป็นมนุษย์ (Humanized Space) ไว้ในองค์กร ทำให้เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุน มิใช่ผู้บังคับบัญชา

ดังที่ พระณรงค์ วุฑฒิเมธี (2556) ได้ชี้ให้เห็นว่า คุณค่าสูงสุดของทุติยปาปนิคสูตรไม่ได้อยู่ที่การดึงข้อใดข้อหนึ่งมาใช้ แต่อยู่ที่การบูรณาการองค์ธรรมทั้งสามเข้าด้วยกันอย่างสมดุล หากผู้บริหารมีเพียงจักขุมา (วิสัยทัศน์) แต่ขาดวิรุโ (การจัดการ) ย่อมเป็นได้แค่คนฝันที่ไม่อาจแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ในทางกลับกัน หากมีวิรุโที่ขับเคลื่อนด้วยความรวดเร็วของ AI แต่ปราศจากนิสสยสัมปันโน (มนุษยสัมพันธ์) องค์กรย่อมแตกร้างและไร้ซึ่งความร่วมมือ ความสำเร็จที่ยั่งยืนของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงเรียกร้องกระบวนการบริหารที่ผสานสติปัญญาเชิงกลยุทธ์เข้ากับกลุ่มลึกของจิตใจมนุษย์อย่างแยกขาดจากกันมิได้

การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีปาปนิคสูตรในการบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุคปัญญาประดิษฐ์

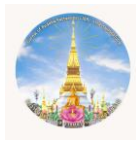
การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ส่งผลให้รูปแบบการบริหารองค์กร โดยเฉพาะสถานศึกษา ต้องปรับเปลี่ยนจากการบริหารแบบควบคุมตามขนบดั้งเดิมสู่การบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Management) และการตัดสินใจเชิงคาดการณ์ (Predictive Decision-Making) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม แม้ระบบอัจฉริยะจะทรงประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ข้อมูลลึกซึ้งเพียงใด แต่สถานะความจริงทางสังคมชี้ให้เห็นว่า AI ยังไม่สามารถทดแทนปัญญาเชิงคุณธรรมและการหยั่งรู้ในความเป็นมนุษย์ของผู้บริหารได้อย่างสมบูรณ์ การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุค AI จึงจำเป็นต้องก้าวข้ามกับดักเชิงเทคนิควิทยา แล้วหันมาอาศัยความสามารถด้านเทคโนโลยีและหลักคุณธรรมควบคู่กัน เพื่อสถาปนาสมดุลระหว่างประสิทธิภาพขั้นสูง (Efficiency) และคุณค่าเชิงมนุษย์ (Human Values) ในบริบทดังกล่าว หลักทฤษฎีปาปนิคสูตร ซึ่งประกอบด้วย จักขุมา วิรุโรร และนิสสยสัมปันโน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์ และชี้นำการบริหารเชิงกลยุทธ์ท่ามกลางความท้าทายของโลกยุคดิจิทัล ดังนี้

1. จักขุมา ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันกลไกปัญญาประดิษฐ์ ในมิติการบริหารเชิงกลยุทธ์ยุค AI หลักจักขุมามีได้หยุดอยู่เพียงแค่การมีวิสัยทัศน์ด้านดิจิทัล (Digital Vision) เพื่อมองเห็นแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงภายนอกเท่านั้น แต่หัวใจสำคัญคือความสามารถในการประเมินและฉายภาพผลกระทบต่อโครงสร้างสถานศึกษาได้อย่างถ่องแท้ ผู้บริหารที่มีจักขุมาจะไม่ลดทอนคุณค่าของ AI ให้เป็นเพียงเครื่องมือสารสนเทศภาคปฏิบัติ แต่จะดึงศักยภาพของ AI มาใช้เป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อปฏิรูปคุณภาพการศึกษา เช่น การบูรณาการระบบวิเคราะห์การเรียนรู้ (Learning Analytics) เพื่อจำแนกพฤติกรรมผู้เรียน หรือการใช้ระบบคาดการณ์ผลสัมฤทธิ์เพื่อเข้าช่วยเหลือกลุ่มเสี่ยงได้อย่างทันทั่วถึง

อย่างไรก็ดี ในมุมมองเชิงวิพากษ์ (Critical View) ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ที่แท้จริงภายใต้ร่มเงาของจักขุมา คือความสามารถในการใช้ปัญญากำกับเทคโนโลยี ผู้บริหารต้องตระหนักถึงความเสี่ยงด้านจริยธรรม ความเป็นส่วนตัวของข้อมูล (Data Privacy) และประเด็นความไม่เท่าเทียมดิจิทัล (Digital Divide) โดยมีจุดยืนเด่นชัดที่จะไม่ยอมตกเป็นทาสของอัลกอริทึม การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์จึงต้องผ่านตัวกรองแห่งวิจรรณญาณมนุษย์ เพื่อป้องกันมิให้ระบบอัตโนมัติสร้างความเคยชินหรือลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนและครูในสถานศึกษา

2. วิรุโรร ความเชี่ยวชาญเชิงระบบและการบูรณาการสถาปัตยกรรมดิจิทัล เมื่อนำวิรุโรรมาผสานเข้ากับบริบทการบริหารเชิงกลยุทธ์ยุค AI องค์ธรรมนี้จะแปรสภาพเป็นสมรรถนะด้านการจัดการเทคโนโลยี (Technological Management Competency) ขั้นสูง ผู้บริหารที่มีวิรุโรรต้องมีความเชี่ยวชาญพอที่จะออกแบบระบบนิเวศการทำงานใหม่ โดยจัดสรรให้ระบบอัจฉริยะเข้ามาแบ่งเบาและทลายภาระงานประจำที่ซ้ำซ้อน (Routine Tasks) เช่น การจัดทำเอกสารงบประมาณอัตโนมัติ การจัดสรรตารางเรียนอัจฉริยะ หรือการประเมินสัมฤทธิ์ผลแบบเรียลไทม์ เพื่อคืนเวลาและพลังงานเชิงสร้างสรรค์ให้แก่บุคลากรในการไปมุ่งพัฒนาผู้เรียน

ในขณะเดียวกัน จุดตัดสำคัญของวิรุโรรในมิติเชิงยุทธศาสตร์ คือการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Development) ผ่านการสร้างความรู้และความเข้าใจเท่าทันในเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI Literacy) ให้แก่ครูและบุคลากร เพราะในทัศนะเชิงวิพากษ์ ต่อให้สถานศึกษามีเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยเพียงใด หากผู้บริหารขาดความสามารถในการปรับโครงสร้างความพร้อมของคน (Digital Competency) ระบบอัจฉริยะเหล่านั้นย่อมกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่ไร้ประสิทธิภาพ และอาจสร้างความตึงเครียดเชิงเทคโนโลยี (Technostress) ให้แก่บุคลากรในองค์กรแทน

3. นิสัยสัมพันธ์โน มนุษย์สัมพันธ์และภาวะผู้นำเชิงเมตตาในโลกอัลกอริทึม คือองค์ธรรมที่ทำหน้าที่ถ่วงดุลความแข็งแกร่งของระบบดิจิทัลได้ดีที่สุดในยุคที่องค์กรขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven) ความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างมนุษย์ยังคงเป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่สุดในการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารที่มีนิสัยสัมพันธ์โนจะมุ่งมั่นสถาปนาวัฒนธรรมองค์กรแห่งความไว้วางใจ (Trust Culture) โดยการเปิดพื้นที่ให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมใช้เทคโนโลยี เพื่อลดทอนแรงต้านและความหวาดกลัวต่อการถูกแทนที่ พร้อมปรับเปลี่ยนมุมมองร่วมกันว่า AI คือระบบสนับสนุนมิใช่ผู้ควบคุมมนุษย์

นอกจากนี้ ในมิติการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management) ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้เมตตาธรรมและการรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ในการประสานรอยร้าวและขับเคลื่อนนโยบาย ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Networking) ระหว่างสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี เพื่อถักทอระบบนิเวศทางการศึกษา (Educational Ecosystem) ที่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นองค์รวม

ดังนั้น นิสัยสัมพันธ์โนในยุคปัญญาประดิษฐ์จึงหมายถึงภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยีแม้ระบบบริหารจัดการจะถูกคำนวณด้วยเลขฐานสองและชุดคำสั่งอัจฉริยะ ทว่าเป้าหมายสุดท้ายยังคงตรึงแน่นโดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในมิตินี้ นิสัยสัมพันธ์โน จึงไม่ใช่เพียงทักษะทางสังคมลอย ๆ แต่คือขีดความสามารถขั้นสูงสุดของผู้บริหารในการผสานจิตวิญญาณแห่งความเป็นมนุษย์ เครือข่ายความสัมพันธ์ และระบบเทคโนโลยีให้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้อย่างทรงคุณค่าและมีความหมาย

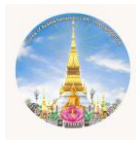
บทสรุป

การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI Era) ถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านและเป็นความท้าทายขั้นเด็ดขาดของผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 สภาพแวดล้อมที่แปรปรวนจากการหลั่งไหลของข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และการแข่งขันเชิงนวัตกรรมระดับสากล บีบคั้นให้สถานศึกษาต้องเร่งรัดสลัดทิ้งโครงสร้างการบริหารแบบขนบดั้งเดิม เพื่อก้าวสู่ระบบที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลอัจฉริยะและการตัดสินใจเชิงคาดการณ์ (Predictive Decision-Making) อย่างไรก็ตาม ในมุมมองวิพากษ์เชิงลึก ประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และความแม่นยำของอัลกอริทึมเพียงอย่างเดียว มีอาจคำประกันความสำเร็จที่ยั่งยืนให้แก่องค์กรทางการศึกษาได้ หากปราศจากเข็มทิศเชิงคุณธรรมและจริยธรรมที่เข้มแข็งเข้ามาทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งและกำกับการใช้เทคโนโลยี

หลักทศุติปาปนิคสูตรในพระพุทธศาสนา จึงมิใช่เพียงหลักธรรมทางเลือกเพื่อความสงบร่มเย็น หากแต่เป็นยุทธศาสตร์การบริหารเชิงระบบที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดร่วมสมัยเพื่อถ่วงดุลมิติดิจิทัลได้อย่างมีเอกภาพ ผ่านองค์ธรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. จักขุมา ในฐานะปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี ที่พร้อมเปิดรับนวัตกรรมแต่ไม่สยบยอมต่ออคติของระบบอัจฉริยภาพ
2. วิรุโ ในฐานะความเชี่ยวชาญเชิงระบบเพื่อการจัดวางและกำกับสถาปัตยกรรมดิจิทัลปลดปล่อยงานรutiเพื่อคืนเวลาให้มนุษย์สร้างสรรค์งานคุณค่า
3. นิสัยสัมพันธ์โน ในฐานะภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยี ถักทอเครือข่ายความร่วมมือและซบเลี้ยงวัฒนธรรมองค์กรบนฐานความไว้วางใจ

เมื่อนำองค์ธรรมสามประการนี้มาบูรณาการเข้ากับวงจรการบริหารเชิงกลยุทธ์ ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การบริหารทุนมนุษย์ ไปจนถึงการประเมินผลลัพธ์ จะช่วยให้สถานศึกษาสามารถทะยานไปข้างหน้าได้อย่างสมดุลภายใต้กรอบความคิดที่เรียกว่า รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธ

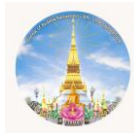

ในยุคปัญญาประดิษฐ์ (BSAIM Model) การประยุกต์ใช้เครื่องมือเทคโนโลยีขั้นสูง อาทิ ระบบวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก (Data Analytics) ระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (LMS) หรือระบบประมวลผลเชิงพยากรณ์ ย่อมช่วยทวีความนิยมในการวางนโยบาย แต่ตัวแบบ BSAIM ได้ตอกย้ำทัศนวิพากษ์ว่า เครื่องมือเหล่านี้ต้องปฏิบัติการณ์ภายใต้กรอบแห่งความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเมตตาธรรม เพื่อปิดกั้นความเสี่ยงเรื่องการละเมิดสิทธิข้อมูลส่วนบุคคล ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี และการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ (Dehumanization) ที่มักเกิดขึ้นเมื่อองค์กรพึ่งพาปัญญาประดิษฐ์อย่างไว้วางใจ

ดังนั้น การผสมผสานหลักพุทธปาปนิคสูตรเข้ากับการบริหารจัดการยุคดิจิทัลในบทความวิชาการฉบับนี้ จึงไม่ใช่การจับคู่ระหว่างธรรมะกับเทคโนโลยีอย่างผิวเผิน หากแต่เป็นการสถาปนากระบวนทัศน์ใหม่เพื่อหล่อหลอมผู้บริหารสถานศึกษาให้เป็นผู้อำนวยปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) อย่างแท้จริง ผู้นำที่เปี่ยมด้วยปัญญาเชิงกลยุทธ์และปัญญาเชิงคุณธรรมพร้อมกัน ย่อมสามารถนำพาแวดวงการศึกษาไทยให้ก้าวข้ามวิกฤตการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างเฉียบพลัน (Disruptive Technology) มีขีดความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมขั้นเลิศ ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพของสถานศึกษาในฐานะองค์การแห่งคุณธรรม ที่ซึ่งบุคลากรและผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านสมรรถนะดิจิทัล (Digital Competency) และคุณค่าทางจริยธรรม (Ethical Values) อย่างงดงาม มั่นคง และยั่งยืนในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์และอภิปรายเชิงวิพากษ์ด้วยการผสมผสานกรอบทฤษฎีการบริหารเชิงกลยุทธ์กระแสหลัก เทคโนโลยีระบบอัจฉริยะ และหลักพุทธบริหารศาสตร์เข้าด้วยกัน บทความวิชาการฉบับนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ขึ้นเป็นกรอบแนวคิดบูรณาการ เรียกว่า รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Buddhist Strategic AI Management Model BSAIM Model) โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการหล่อหลอมและยกระดับผู้บริหารสถานศึกษาให้ก้าวสู่บทบาทผู้อำนวยปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) ซึ่งโครงสร้างของโมเดลประกอบด้วย 3 เสาหลักเชิงยุทธศาสตร์ที่ถักทอเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังภาพที่ 1

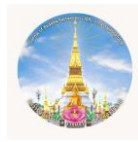

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Buddhist Strategic AI Management Model BSAIM Model)

เสาหลักที่ 1 จักขุมา คือ ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Strategic Foresight) การยกระดับวิสัยทัศน์ดิจิทัล (Digital Vision) สู่การเป็นปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ที่สามารถคาดการณ์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอุบัติใหม่ได้อย่างแม่นยำ ผู้บริหารใช้ประโยชน์จากระบบวิเคราะห์ข้อมูล (Learning Analytics) และระบบปัญญาประดิษฐ์คาดการณ์ เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์และนโยบายของสถานศึกษา กลยุทธ์นี้ทำหน้าที่เป็นตัวกรองทางจริยธรรม (Ethical Filter) โดยผู้บริหารต้องใช้ปัญญากำกับอัลกอริทึม ตรวจสอบความโปร่งใส ความเป็นส่วนตัวของข้อมูล และขจัดอคติของระบบอัจฉริยะ เพื่อไม่ให้เทคโนโลยีลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน

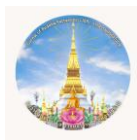
เสาหลักที่ 2 วิรุโ ความเชี่ยวชาญและการกำกับสถาปัตยกรรมระบบ (Systemic Orchestration) การเปลี่ยนผ่านจากความรู้เชิงปฏิบัติการแบบเดิม (Technical Skill) ไปสู่การเป็นผู้กำกับสถาปัตยกรรมระบบดิจิทัล การออกแบบระบบนิเวศการทำงานในสถานศึกษา โดยส่งผ่านงานประจำ (Routine Tasks) และงานเอกสารซ้ำซ้อนให้ระบบ AI จัดการโดยอัตโนมัติ เพื่อคืนเวลาให้บุคลากรไปสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ พร้อมทั้งมุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital) ให้มีสมรรถนะและความฉลาดรู้ด้าน AI (AI Literacy) กลยุทธ์นี้มุ่งสลาย ความตึงเครียดเชิงเทคโนโลยี (Technostress) โดยการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ระหว่างมนุษย์และปัญญาประดิษฐ์อย่างสมดุล (Human-AI Collaboration) เพื่อให้โครงสร้างองค์กรมีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพสูงสุด

เสาหลักที่ 3 นิสสยสัมปันโน เมตตาธรรมและการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ (Human-Centered Trust) การหยั่งรากภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยี โดยตระหนักคุณค่าความเป็นมนุษย์ไว้เป็นศูนย์กลาง

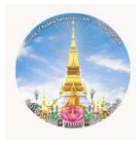
ของการพัฒนาองค์กร (Human-Centered Approach) การใช้มนุษย์สัมพันธ์และเมตตาธรรมในการบริหารความเปลี่ยนแปลง (Change Management) ลดทอนความหวาดกลัวต่อการถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยี สร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งความไว้วางใจ (Trust Culture) และถักทอเครือข่ายความร่วมมือ (Educational Ecosystem) ระหว่างสถานศึกษา ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญเทคโนโลยีอย่างยั่งยืน กลยุทธ์ขั้นเด็ดขาดในการรักษาพื้นที่แห่งความเป็นมนุษย์ (Humanized Space) เพื่อถ่วงดุลความแข็งแกร่งของเลขฐานสองและการขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven) เพราะความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และความสัมพันธ์อันอบอุ่นเป็นสิ่งที่ AI ไม่มีวันทดแทนมนุษย์ได้

ความเป็นนวัตกรรมของรูปแบบดังกล่าวมานี้ตรงขีดความสามารถในการปฏิรูปบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา จากเดิมที่เป็นเพียงผู้สั่งการตามโครงสร้างอำนาจหน้าที่ (Bureaucratic Administrator) ให้กลายสภาพสู่การเป็นผู้อำนวยการปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) ซึ่งเป็นตำแหน่งแห่งที่ที่ต้องใช้ความอ่อนตัวขั้นสูงในการกำกับ บูรณาการ และจัดวางสมดุลระหว่างปัญญาประดิษฐ์ (AI) และ ปัญญาเชิงคุณธรรม (Buddhist Wisdom) ดังนั้น ตัวแบบ BSAIM จึงทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ขั้นสูงสุดที่พิสูจน์ให้เห็นว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศขนาดใหญ่ในศตวรรษที่ 21 ไม่จำเป็นต้องแลกมาด้วยการสูญเสียคุณค่าความเป็นมนุษย์ หากแต่สถานศึกษาสามารถทะยานไปสู่ความเป็นเลิศเชิงนวัตกรรมควบคู่ไปกับการรักษาอัตลักษณ์ของการเป็นองค์กรแห่งคุณธรรมได้อย่างสง่างามและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติชัย กาฬสินธุ์. (2563). *การจัดการเชิงกลยุทธ์*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ คำป้อม. (2566). *การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 1*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระณรงค์ วุฑฒิเมธี (สังขวิจิตร). (2556). *การบริหารจัดการตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของบริษัท เอ็นอีซี อินฟอนเทียร์ (ไทย) จำกัด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอาคม อุตตเมธี, และ พระมหาจักรพล สิริโร. (2565). การศึกษาภาวะผู้นำตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดเลย. *วารสารวิจัยศรีล้านช้าง*, 2(5), 7.
- พระมหาวิวัฒน์ชัย ชยวฑฒโน. (2565). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดหนองคาย. *วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์*, 8(2), 1–13.
- พัทธกฤษฎี สมจิตพันธ์โชติ, และ จิราภรณ์ ผันสว่าง. (2568). ปัญญาประดิษฐ์กับการบริหารการศึกษา: พลิกโฉมระบบการเรียนการสอนสู่อนาคต. *วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (Online)*, 4(1), 17–28.
- พิบูล ทิปะปาล, และ ธนวัฒน์ ทิปะปาล. (2559). *การจัดการเชิงกลยุทธ์ (ปรับปรุงใหม่)*. อมรการพิมพ์.
- ยุวเรศ หลุดพา. (2561). การบริหารเชิงกลยุทธ์ภาครัฐ. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 7(1), 326–342.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2568). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 46)*. วัดญาณเวศกวัน. https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/583
- สุพัตรา ปากดี. (2566). *แนวทางการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการจัดการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2* [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, สุริมาศ นาครอด, และ จันทราภรณ์ สีสวย. (2568). การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการบริหารการศึกษาสำหรับการปรับปรุงการเรียนรู้เฉพาะบุคคล. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 9(1), 700–713.
- อัญชลี จวงจันทร์. (2566, พฤศจิกายน). *เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการบริหารงานภาครัฐ*. วิจัยปริทัศน์ กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- อำนวย มีราคา, ชาญวิทย์ หมุนอุดม, อีรวัฒน์ หินแก้ว, และ ปราณี คนสวย. (2568). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาในยุค AI สู่ความเป็นเลิศ. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 10(1), 3081–3096.
- Chandler, A. D., Jr. (1962). *Strategy and structure: Chapters in the history of the American industrial enterprise*. MIT Press.
- Thompson, A. A., Jr., Peteraf, M. A., Gamble, J. E., Strickland, A. J., III. (2014). *Crafting and executing strategy: The quest for competitive advantage* (19th ed.). McGraw-Hill.
- Wheelen, T. L., Hunger, D. J., Hoffman, A. N., & Bamford, C. E. (2018). *Strategic management and business policy: Globalization, innovation and sustainability* (15th ed.). Pearson Education Limited.

การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ด้วยหลักทศตียปาปณิกสูตรในยุคปัญญาประดิษฐ์ Integrating the Dutiyapapanika Sutta into Strategic Educational Leadership in the AI Era

สาธิต ศรีวรรณ¹, วรกฤต เกื่อนช้าง², ธาณี เกสทอง³

Sathit Sriwanna¹, Worrakrit Thuenchang², Thanee Ketthong³

^{1,2,3}สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์, วิทยาลัยสงฆ์ วิทยาเขตนครสวรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อำเภอเมือง, จังหวัดนครสวรรค์, 60000

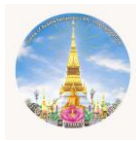
^{1,2,3}Education Program in Buddhist Educational Administration,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Buddhist College,
Amphoe Mueang, Nakhonsawan, 60000, Thailand

Received: 2026-05-19; Revised: 2026-06-27; Accepted: 2026-07-22

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ โดยการประยุกต์ใช้หลักทศตียปาปณิกสูตรภายใต้บริบทความท้าทายในยุคปัญญาประดิษฐ์ การดำเนินเนื้อหาอาศัยวิธีการศึกษาผ่านการวิเคราะห์และอภิปรายเอกสารเชิงลึกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า หลักทศตียปาปณิกสูตรซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม 3 ประการ ได้แก่ 1) จักขุมา (ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี) 2) วิรุโ (ความเชี่ยวชาญและการกำกับสถาปัตยกรรมระบบ) และ 3) นิสสยสัมปันโน (เมตตาธรรมและการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ) สามารถนำมาใช้เป็นแกนหลักในการพัฒนาสมรรถนะดิจิทัลควบคู่กับคุณธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อตอบสนองต่อทักษะจำเป็นในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Conceptual, Technical, และ Human Relation Skills) ตามลำดับ บทความนี้ได้สังเคราะห์กรอบแนวคิดใหม่เรียกว่า "โมเดลการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์" (Buddhist Strategic AI Management Model: BSAIM) เพื่อหล่อหลอมและยกระดับผู้บริหารสถานศึกษาไปสู่บทบาท "ผู้อำนวยวยการปัญญาดิจิทัล" (Digital Wisdom Orchestrator) ที่สามารถผสานประสิทธิภาพขั้นสูงของเทคโนโลยีเข้ากับคุณค่าเชิงคุณธรรมและความเป็นมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์, ทศตียปาปณิกสูตร, ยุคปัญญาประดิษฐ์, ผู้อำนวยวยการปัญญาดิจิทัล

Abstract

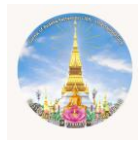
This academic article aims to analyze and synthesize approaches to strategic educational administration by integrating the Dutiyapapanika Sutta within the contextual challenges of the Artificial Intelligence (AI) era. The study is conducted through a critical and comprehensive documentary analysis of the Pali Canon, commentarial literature, and contemporary academic works. The findings reveal that the three core principles of the Dutiyapapanika Sutta—1) Cakkhuma (strategic foresight and ethical vision), 2) Vidhuro (systemic orchestration and management expertise), and 3) Nissayasampanno (human-centered trust and networking)—serve as a foundational framework for developing digital competence alongside ethical leadership. These principles correspond respectively to the Conceptual, Technical, and Human Relation Skills essential for educational leaders in the AI era. This article synthesizes these insights into a novel framework designated as the Buddhist Strategic AI Management Model (BSAIM Model), aiming to transform school administrators into Digital Wisdom Orchestrators. This leadership model effectively balances technological efficiency with ultimate human and ethical values to drive educational organizations forward sustainably in the 21st century.

Keywords: Strategic Educational Leadership, Dutiyapapanika Sutta, the AI Era, Digital Wisdom Orchestrator

บทนำ

ในทศวรรษปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และการเรียนรู้ของเครื่อง (Machine Learning) ได้ก้าวข้ามจากการเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุน ไปสู่การเป็นกลไกหลักที่พลิกโฉมโครงสร้างและการบริหารองค์กรในทุกภาคส่วนอย่างฉับพลัน ข้อมูลจากรายงานของ McKinsey Global Institute (2018) สะท้อนให้เห็นว่าองค์กรที่สามารถผสมผสาน AI เข้ากับระบบการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์สามารถยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานได้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ในขณะที่องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2019) ได้เน้นย้ำถึงข้อกำหนดเชิงนโยบายระดับสากลว่า การปฏิรูปการศึกษาด้วยเทคโนโลยีจำเป็นต้องตั้งอยู่บนสมดุลระหว่างความก้าวหน้าเชิงนวัตกรรมและความรับผิดชอบด้านจริยธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวบ่งชี้อย่างเด่นชัดว่า นวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์ไม่ใช่ทางเลือกเสริมสำหรับสถานศึกษาอีกต่อไป หากแต่เป็นสภาพแวดล้อมบังคับและเป็นความท้าทายเชิงกลยุทธ์ที่ผู้บริหารการศึกษาหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อพิจารณาบริบทของการบริหารการศึกษา (Educational Administration) โดยเฉพาะในระบบการศึกษาไทย จะพบว่ามีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและมิติการทำงานที่หลากหลาย นับตั้งแต่การกระจายอำนาจตามกฎหมายการศึกษาที่ส่งผลให้สถานศึกษาต้องพึ่งพาตนเองในการบริหารจัดการรอบด้าน การบริหารการศึกษาจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงงานประจำวัน หากแต่ผูกโยงกับมิติเชิงสังคม วัฒนธรรมองค์กร และการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ซึ่งต้องอาศัยความอ่อนตัวขั้นสูง ยิ่งเมื่อถูกเร่งเร้าด้วยกระแสดิจิทัล ภาระหน้าที่ในการหล่อหลอมผู้เรียนและบริหารบุคลากรทางการศึกษาจึงเกิดภาวะตึงตัว เนื่องจากช่องว่างระหว่างการเรียนรู้ทางเทคโนโลยีที่ต่างกันในห้องเรียน

ด้วยเหตุนี้ การบริหารเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดทิศทางเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและการสร้างความได้เปรียบเชิงแข่งขัน แต่อย่างไรก็ตาม ความท้าทายที่แท้จริงในยุค AI คือความสอดคล้องกันระหว่างแผนงานและโครงสร้างตั้งแนวคิดคลาสสิกของ Chandler (1962) ที่ระบุว่ากลยุทธ์และโครงสร้างองค์กรต้องพัฒนาและปรับเปลี่ยนไปพร้อมกัน ในบริบทปัจจุบัน เทคโนโลยีไม่ได้เพียงแค่เข้ามาเปลี่ยนวิธีการทำงาน แต่ได้เปลี่ยนโครงสร้างและรูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ในองค์กรไปทั้งระบบ การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุค AI จึงเกิดจุดอ่อนแอ่งสำคัญ ในขณะที่ผู้บริหารพยายามใช้ระบบอัจฉริยะเพื่อความรวดเร็วและความแม่นยำเชิงตัวเลข แต่สถานศึกษากลับเสี่ยงต่อการเผชิญหน้ากับภาวะความลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ (Dehumanization) ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีและปัญหาทางจริยธรรมที่อัลกอริทึมไม่อาจตอบคำถามได้ (Floridi et al., 2018) ประสิทธิภาพเชิงเทคนิคเพียงอย่างเดียวจึงไม่อาจเป็นเครื่องการันตีความสำเร็จที่ยั่งยืนของสถานศึกษาได้ หากปราศจากเข็มทิศเชิงคุณธรรมเข้ามาเหนี่ยวรั้งและกำกับการใช้เทคโนโลยี

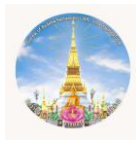
จากช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องทุติยาปณิกสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกกนิบาต ว่าด้วยองค์ธรรมแห่งความสำเร็จ 3 ประการ คือ จักขุมา วิรุโธ และนิสสยสัมปันโน จึงเป็นมโนทัศน์ที่สามารถนำมาเป็นกรอบคิดเชิงวิพากษ์เพื่อถ่วงดุลและเติมเต็มการบริหารจัดการในโลกดิจิทัลได้อย่างมีเอกภาพ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ผสานปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ ความเชี่ยวชาญเชิงระบบ และเมตตาธรรมเชิงมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม

บทความวิชาการฉบับนี้ ดำเนินการศึกษาผ่านวิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาเชิงลึกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดทิศทางของบทความไว้ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อวิเคราะห์หลักทุติยาปณิกสูตรในมิติขอบข่ายของการบริหารการศึกษา 2) เพื่ออภิปรายและวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ธรรมทั้ง 3 กับการบริหารเชิงกลยุทธ์ภายใต้บริบทความท้าทายของยุคปัญญาประดิษฐ์ และ 3) เพื่อสังเคราะห์โมเดลบูรณาการเชิงพุทธสำหรับการพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

แนวคิด ทฤษฎี และหลักการ

1. การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์

การตีกรอบแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ (Strategic Educational Management) จำเป็นต้องแยกแยะมิติระหว่างการบริหารการศึกษา และ การบริหารเชิงกลยุทธ์ ออกจากกัน ในเบื้องต้น เพื่อให้เห็นภาพสะท้อนเชิงโครงสร้างที่ชัดเจน กล่าวคือ การบริหารการศึกษา ถือเป็นศาสตร์ที่มีขอบข่ายกว้างขวางและหลากหลายมิติ (Multi-dimensional) ครอบคลุมทั้งระบบนโยบาย การพัฒนาหลักสูตร การบริหารงานบุคคล งานกิจการผู้เรียน และการสัมพันธ์ชุมชน ซึ่งเน้นการขับเคลื่อนเชิงระบบเพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพของมนุษย์เป็นสำคัญ ในขณะที่ การบริหารเชิงกลยุทธ์ ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือการจัดการที่มีกระบวนการละเอียดคม มุ่งเน้นการมองการณ์ไกล (Futuristic view) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมอย่างรอบด้าน (Environmental scanning) และการตัดสินใจจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อสร้างสมรรถนะและความยืดหยุ่นให้แก่องค์กรในสภาวะที่เกิดความแปรปรวน ดังนั้น เมื่อนำมิติทั้งสองมาผสานกัน การบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ในสถานศึกษาจึงไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปี หากแต่เป็นกระบวนการกำหนดทิศทางและสร้างคุณค่าเชิงเปรียบเทียบในมิติทางการศึกษา

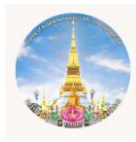
เมื่อพิจารณาในแง่ของกระบวนการ นักวิชาการในประเทศมักให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการประเมินผลต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงองค์กร (ยูเรส หลุดพา, 2561; ปาริชาติ คำป้อม, 2566; พินุลทีปะปาล และ ธนวัฒน์ ทีปะปาล, 2559) สอดคล้องกับกรอบแนวคิดในมิติสากลของ Wheelen and others (2018) ที่ได้ नियามการบริหารเชิงกลยุทธ์ว่าเป็นชุดของการตัดสินใจและการปฏิบัติที่กำหนดทิศทางระยะยาวขององค์กร โดยจำแนกออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ประกอบด้วย การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (Environmental Scanning) การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation) การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy Implementation) และการประเมินและควบคุม (Evaluation and Control) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของการประเมินโอกาสและอุปสรรคภายนอก ควบคู่กับการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนภายในองค์กร เช่นเดียวกับแนวคิดของ Thompson and others (2014) ที่มองกระบวนการนี้เป็นวงจรต่อเนื่อง 5 ขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดทิศทาง การวางแผน ไปจนถึงการควบคุมเชิงกลยุทธ์

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้างต้น อาจสรุปได้ว่าการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์ มีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมองค์กร (2) การกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางเชิงกลยุทธ์ (3) การแปลงกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ และ (4) การประเมินและควบคุมเชิงกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ข้อจำกัดของทฤษฎีการบริหารเชิงกลยุทธ์กระแสหลักเหล่านี้ มักตั้งอยู่บนสมมติฐานที่เน้นผลลัพธ์เชิงตัวเลข ประสิทธิภาพสูงสุด และการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขันแบบตลาดเสรีเป็นหลักซึ่งเมื่อนำมาตัดยอดใช้กับบริบทการบริหารการศึกษา โดยไม่มีการปรับแต่ง ย่อมก่อให้เกิดแรงต้านและแรงบีบคั้นเชิงโครงสร้างภายในสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่สถานศึกษาต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมดิจิทัลที่มีความผันผวนสูง การมุ่งเน้นเพียงกระบวนการทางเทคนิคเชิงกลยุทธ์ดังที่ Wheelen (2018) หรือ Thompson (2014) เสนอไว้ อาจไม่เพียงพอที่จะรับมือกับความท้าทายในมิติความรู้สึก ความเป็นธรรม และจริยธรรมของมนุษย์ในองค์กรได้ สถานศึกษาจึงจำเป็นต้องแสวงหากรอบแนวคิดเชิงคุณธรรมเพื่อเข้ามาปรับประยุกต์และเหนี่ยวนำทิศทางของการกำหนดกลยุทธ์ให้เกิดความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพของระบบและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในท้ายที่สุด

2. เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการบริหารสถานศึกษา

การอุบัติขึ้นของเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในมิติการบริหาร จัดการศึกษา มิได้มีความหมายเพียงแค่การจัดหาเครื่องมือทางเทคนิคคอมพิวเตอร์เข้ามาทดแทนแรงงานมนุษย์ หากแต่หมายรวมถึง การเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์เชิงการจัดการ (Management Paradigm Shift) ที่ผสานระบบอัจฉริยะเข้ากับการตัดสินใจ การจัดสรรทรัพยากร และการประเมินผลลัพธ์องค์กร เพื่อยกระดับสมรรถนะและความโปร่งใส (สุพัตรา ปากดี, 2566) จากการสังเคราะห์วรรณกรรมวิชาการร่วมสมัย สามารถจำแนกทักษะและบทบาทสำคัญของ AI ที่มีต่อโครงสร้างการบริหารสถานศึกษาออกเป็น 3 มิติเชิงกลยุทธ์ ดังนี้

มิติที่ 1 การจัดการฐานข้อมูลขนาดใหญ่และการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ AI ทำหน้าที่เป็นกลไกยกระดับขีดความสามารถในการรับรู้และการพยากรณ์ของผู้บริหาร ผ่านเทคโนโลยีการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data Analytics) ช่วยให้สถานศึกษาสามารถประมวลผลข้อมูลเชิงลึกที่มีความซับซ้อนเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้เรียน สมรรถนะของครู และความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรได้อย่างแม่นยำ ส่งผลให้การกำหนดนโยบายและการจัดลำดับความสำคัญเชิงกลยุทธ์มีความเป็นวิทยาศาสตร์ (Data-driven Decision Making) มากยิ่งขึ้น (อัญชลี จวงจันทร์, 2566; สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ และคณะ, 2568) อย่างไรก็ตาม ในมุมมองเชิงวิพากษ์ จุดเปราะบางของการตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลจาก AI คือ อคติของอัลกอริทึม (Algorithmic Bias)

ที่มักสะท้อนภาพตัวแทนข้อมูลในอดีต หากผู้บริหารขาดปัญญาและวิสัยทัศน์ในการรู้เท่าทัน เทคโนโลยีนี้อาจกลายเป็นเครื่องมือที่สร้างความเหลื่อมล้ำและลดทอนโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนบางกลุ่มโดยไม่เจตนา

มิติที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพระบบปฏิบัติการและการบริหารทรัพยากรบุคคล ระบบอัจฉริยะสามารถเข้ามาสลายข้อจำกัดเชิงเวลาด้วยการลดภาระงานประจำ (Routine Tasks) และงานเอกสารที่ซ้ำซ้อน ส่งผลให้บุคลากรทางการศึกษามีพื้นที่เชิงเวลาเพิ่มขึ้นเพื่อบ่มบ่มงานพัฒนาคุณภาพการจัดประสบการณ์เรียนรู้ นอกจากนี้ การติดตามผลแบบเรียลไทม์ผ่านระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (LMS) ยังช่วยให้เกิดความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การสอนได้ทันทั่วทั้งที่ในแง่การบริหารบุคคล ผู้บริหารยุคใหม่จึงต้องเปลี่ยนบทบาทจากการควบคุม (Controlling) มาสู่การส่งเสริมและพัฒนาสมรรถนะดิจิทัล (Digital Competence) เพื่อขับเคลื่อนให้ครูสามารถทำงานร่วมกับเทคโนโลยีได้อย่างสร้างสรรค์ (สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ และคณะ, 2568; อำนวย มีราคา และคณะ, 2568) ซึ่งข้อถกเถียงสำคัญ ในมิตินี้คือ ภาวะความ ตึงเครียดของบุคลากรจากการถูกตรวจสอบด้วยระบบเทคโนโลยีตลอดเวลา (Technostress) และความเสี่ยงต่อการสูญเสียปฏิสัมพันธ์เชิงเมตาตระหว่างผู้บริหาร ครู และนักเรียน ซึ่งเป็นสิ่งทดแทนไม่ได้ด้วยระบบอัตโนมัติ

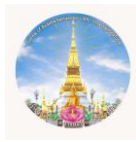
มิติที่ 3 การปฏิรูปการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน เป้าหมายสูงสุดของการผสมผสาน AI เข้าสู่สถานศึกษาคือ การขับเคลื่อนระบบการเรียนรู้เฉพาะบุคคล (Personalized Learning) ที่สามารถวิเคราะห์และปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับอัตราการเรียนรู้ ความสนใจ และข้อจำกัดเฉพาะบุคคล ช่วยให้การวัดและประเมินผลมีฐานข้อมูลรองรับที่รอบด้านและเป็นธรรมมากขึ้น (สุพัตรา ปากดี, 2566; พัทธกฤษฎ์ สมจิต พันธโชติ และจิราภรณ์ พันสว่าง, 2568) ถึงกระนั้น ประเด็นที่ต้องวิพากษ์ คือ การพึ่งพา AI ในการประเมินและขึ้นนำการเรียนรู้อาจทำให้ผู้เรียนขาดทักษะการกำกับตนเอง (Self-regulation) และลดทอนการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ทางสังคมที่มีความจำเพาะของมนุษย์ การประยุกต์ใช้ AI ในมิตินี้จึงต้องมีการถ่วงดุลด้วยการเสริมสร้างคุณค่าทางจริยธรรมควบคู่กันไป

การอุบัติขึ้นของ AI ในการบริหารสถานศึกษาจึงไม่ใช่เพียงปรากฏการณ์ของการเพิ่ม เครื่องมือเชิงเทคนิค (Technical Tool) หากแต่เป็นการท้าทายกรอบค่านิยมเดิมขององค์กร ความสำเร็จที่แท้จริงจึงมีสถิติอยู่กับปริมาณหรือความล้ำสมัยของเทคโนโลยี แต่วางอยู่บนขีดความสามารถของผู้บริหารในการถ่วงดุลบทบาทของเทคโนโลยีอัจฉริยะให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ และวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรมกำกับอย่างสมดุลและยั่งยืน

3. หลักทฤษฎีปาปนิคสูตรกับการบริหาร

ปาปนิคสูตรปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกกนิบาต ว่าด้วยกระบวนการนำไปสู่ความสำเร็จ โดยแบ่งเป็น 2 พระสูตร ได้แก่ ปฐมปาปนิคสูตร ที่กล่าวถึงความเพียรในการประกอบกิจ และทุติยปาปนิคสูตร ที่ว่าด้วยองค์ธรรม 3 ประการของผู้ประสบความสำเร็จในการแสวงหาโภคทรัพย์แม้บริบทดั้งเดิมจะมุ่งเน้นที่นักธุรกิจหรือพ่อค้า ด้วยแก่นแท้ของพระสูตรนี้คือหลักบริหารศาสตร์เชิงพุทธที่ก้าวข้ามขีดจำกัดของยุคสมัย นักวิชาการจึงได้นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาอย่างแพร่หลาย

เมื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ทัศนะจากนักวิชาการและปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคัมภีร์พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต, 2568 [ระบุปีพิมพ์ล่าสุดจากเว็บวัดญาณเวศกวัน]) รวมถึงงานศึกษาของ พระมหาวิมลนชัย ชยวฑฒโน (2565) และ พระมหาอาคม อตตเมธี และพระมหาจักรพล สิริโร (2565) พบฉันทามติร่วมกันว่า ทุติยปาปนิคสูตรคือรากฐานของสมรรถนะผู้บริหาร ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ที่สอดคล้องกับทักษะการบริหารเชิงกลยุทธ์อย่างมีนัยสำคัญ ดังนี้

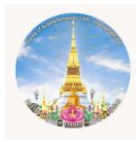

1) จักขุมา (Visionary & Strategic Wisdom) คือ วิสัยทัศน์และปัญญาเชิงกลยุทธ์ ในบริบทดั้งเดิม จักขุมาหมายถึงผู้ที่มีสายตายาวไกล รู้จักสินค้าและประเมินสภาวะตลาดได้อย่างทะลุปรุโปร่งเมื่อประยุกต์สู่การบริหารสถานศึกษา จักขุมาจึงเทียบเคียงได้กับทักษะด้านความคิดรวบยอด (Conceptual Skill) คือความสามารถในการกำหนดทิศทางองค์กร การมองเห็นความเชื่อมโยงของระบบ และการเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ (พระมหาวัดธมมชัย ชยวฑฺฒโน, 2565) ในสภาวะที่เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เข้ามามีบทบาท หลักจักขุมามีได้หมายถึงเพียงการยอมรับและนำ AI มาใช้อย่างเชื่อใจ เชื่อ หากแต่ผู้บริหารต้องยกระดับสู่การมีวิจาร์ณญาณเชิงคุณธรรม (Ethical Foresight) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและรู้เท่าทันอคติของอัลกอริทึม (Algorithmic Bias) ไม่ปล่อยให้เทคโนโลยีตัดสินใจแทนมนุษย์ในมิติที่เปราะบาง หลักจักขุมาจึงทำหน้าที่เป็นเกราะกำบังไม่ให้สถานศึกษาหลงทิศทางไปกับกระแสดิจิทัลโดยขาดความตระหนักรู้

2) วิรุโ (Systematic Expertise & Execution) คือ ความเชี่ยวชาญและการจัดการระบบวิรุโ ในพระสูตรหมายถึงความเชี่ยวชาญในแหล่งทุนและระบบการจัดการสินค้า ในมิติของการบริหารการศึกษา วิรุโจึงเชื่อมโยงโดยตรงกับทักษะทางเทคนิค (Technical Skill) หมายถึงความสามารถในการวางโครงสร้างองค์กร การมอบหมายงานตามสมรรถนะบุคลากร และการกำกับติดตามงานอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (พระมหาอาคม อตถเมธี และพระมหาจักรพล สิริธโร, 2565) ข้อถกเถียงสำคัญคือ เมื่อ AI สามารถเข้ามารับช่วงต่องานเชิงเทคนิค (Technical tasks) ได้เกือบทั้งหมด บทบาทของวิรุโ จะสูญหายไปหรือไม่ แท้จริงแล้ว วิรุโในยุคดิจิทัลจะเปลี่ยนผ่านจากการลงมือทำเองไปสู่การกำกับสถาปัตยกรรมของระบบ (System Orchestration) ผู้บริหารต้องมีความเชี่ยวชาญพอที่จะออกแบบระบบนิเวศการทำงาน ควบคุมการไหลเวียนของข้อมูล และประสานการทำงานระหว่างมนุษย์กับ AI อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ปล่อยให้องค์กรถูกกลืนกินด้วยระบบอัตโนมัติจนขาดความยืดหยุ่น

3) นิสสยสัมปันโน (Human Relations & Trust) คือ มนุษยสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจองค์กรธรรมนี้ระบุถึงคุณลักษณะของการเป็นที่พึงพิงได้ การมีความน่าเชื่อถือ และการผูกมิตรกับแหล่งทุน ซึ่งเทียบเคียงได้กับทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation Skill) ในบริบทสถานศึกษา นิสสยสัมปันโนคือการใช้หลักเมตตาธรรมในการบริหารงาน การรับฟังปัญหาด้วยความใส่ใจ และการสร้างความยุติธรรมในองค์กร อันนำไปสู่ความผูกพันและบรรยากาศการทำงานที่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), 2568) ในมิตินี้เกิดความย้อนแย้งที่เด่นชัดที่สุดระหว่างประสิทธิภาพเชิงตัวเลขของ AI และความเมตตาเชิงมนุษย์ แม้ระบบอัจฉริยะจะสามารถประเมินผลการทำงานของครูและนักเรียนได้อย่างรวดเร็วและไร้อคติ แต่ AI ไม่อาจมอบความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) หรือเยียวยาบาดแผลทางจิตใจของบุคลากรได้ จุดลงตัวของการบริหารจึงอยู่ที่การใช้หลักนิสสยสัมปันโนเพื่อรักษาพื้นที่แห่งความเป็นมนุษย์ (Humanized Space) ไว้ในองค์กร ทำให้เทคโนโลยีเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุน มิใช่ผู้บังคับบัญชา

ดังที่ พระณรงค์ วุฑฺฒิเมธี (2556) ได้ชี้ให้เห็นว่า คุณค่าสูงสุดของทุติยปาปนิคสูตรไม่ได้อยู่ที่การดึงข้อใดข้อหนึ่งมาใช้ แต่อยู่ที่การบูรณาการองค์ธรรมทั้งสามเข้าด้วยกันอย่างสมดุล หากผู้บริหารมีเพียงจักขุมา (วิสัยทัศน์) แต่ขาดวิรุโ (การจัดการ) ย่อมเป็นได้แค่คนฝันที่ไม่อาจแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ในทางกลับกัน หากมีวิรุโที่ขับเคลื่อนด้วยความรวดเร็วของ AI แต่ปราศจากนิสสยสัมปันโน (มนุษยสัมพันธ์) องค์กรย่อมแตกร้างและไร้ซึ่งความร่วมมือ ความสำเร็จที่ยั่งยืนของสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงเรียกร้องกระบวนการบริหารที่ผสานสติปัญญาเชิงกลยุทธ์เข้ากับกลุ่มลึกของจิตใจมนุษย์อย่างแยกขาดจากกันมิได้

การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีปาปนิคสูตรในการบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุคปัญญาประดิษฐ์

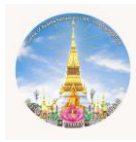
การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ส่งผลให้รูปแบบการบริหารองค์กร โดยเฉพาะสถานศึกษา ต้องปรับเปลี่ยนจากการบริหารแบบควบคุมตามขนบดั้งเดิมสู่การบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven Management) และการตัดสินใจเชิงคาดการณ์ (Predictive Decision-Making) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างไรก็ตาม แม้ระบบอัจฉริยะจะทรงประสิทธิภาพในการวิเคราะห์ข้อมูลลึกซึ้งเพียงใด แต่สถานะความจริงทางสังคมชี้ให้เห็นว่า AI ยังไม่สามารถทดแทนปัญญาเชิงคุณธรรมและการหยั่งรู้ในความเป็นมนุษย์ของผู้บริหารได้อย่างสมบูรณ์ การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุค AI จึงจำเป็นต้องก้าวข้ามกับดักเชิงเทคนิควิทยา แล้วหันมาอาศัยความสามารถด้านเทคโนโลยีและหลักคุณธรรมควบคู่กัน เพื่อสถาปนาสมดุลระหว่างประสิทธิภาพขั้นสูง (Efficiency) และคุณค่าเชิงมนุษย์ (Human Values) ในบริบทดังกล่าว หลักทฤษฎีปาปนิคสูตร ซึ่งประกอบด้วย จักขุมา วิรุโรร และนิสสัยสัมปันโน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดเชิงวิพากษ์ และชี้นำการบริหารเชิงกลยุทธ์ท่ามกลางความท้าทายของโลกยุคดิจิทัล ดังนี้

1. จักขุมา ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันกลไกปัญญาประดิษฐ์ ในมิติการบริหารเชิงกลยุทธ์ยุค AI หลักจักขุมามีได้หยุดอยู่เพียงแค่การมีวิสัยทัศน์ด้านดิจิทัล (Digital Vision) เพื่อมองเห็นแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงภายนอกเท่านั้น แต่หัวใจสำคัญคือความสามารถในการประเมินและฉายภาพผลกระทบต่อโครงสร้างสถานศึกษาได้อย่างถ่องแท้ ผู้บริหารที่มีจักขุมาจะไม่ลดทอนคุณค่าของ AI ให้เป็นเพียงเครื่องมือสารสนเทศภาคปฏิบัติ แต่จะดึงศักยภาพของ AI มาใช้เป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อปฏิรูปคุณภาพการศึกษา เช่น การบูรณาการระบบวิเคราะห์การเรียนรู้ (Learning Analytics) เพื่อจำแนกพฤติกรรมผู้เรียน หรือการใช้ระบบคาดการณ์ผลสัมฤทธิ์เพื่อเข้าช่วยเหลือกลุ่มเสี่ยงได้อย่างทันทั่วถึง

อย่างไรก็ดี ในมุมมองเชิงวิพากษ์ (Critical View) ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ที่แท้จริงภายใต้ร่มเงาของจักขุมา คือความสามารถในการใช้ปัญญากำกับเทคโนโลยี ผู้บริหารต้องตระหนักถึงความเสี่ยงด้านจริยธรรม ความเป็นส่วนตัวของข้อมูล (Data Privacy) และประเด็นความไม่เท่าเทียมดิจิทัล (Digital Divide) โดยมีจุดยืนเด่นชัดที่จะไม่ยอมตกเป็นทาสของอัลกอริทึม การตัดสินใจเชิงกลยุทธ์จึงต้องผ่านตัวกรองแห่งวิจารณ์ญาณมนุษย์ เพื่อป้องกันมิให้ระบบอัตโนมัติสร้างความเคยชินหรือลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนและครูในสถานศึกษา

2. วิรุโรร ความเชี่ยวชาญเชิงระบบและการบูรณาการสถาปัตยกรรมดิจิทัล เมื่อนำวิรุโรรมาผสานเข้ากับบริบทการบริหารเชิงกลยุทธ์ยุค AI องค์ธรรมนี้จะแปรสภาพเป็นสมรรถนะด้านการจัดการเทคโนโลยี (Technological Management Competency) ขั้นสูง ผู้บริหารที่มีวิรุโรรต้องมีความเชี่ยวชาญพอที่จะออกแบบระบบนิเวศการทำงานใหม่ โดยจัดสรรให้ระบบอัจฉริยะเข้ามาแบ่งเบาและทลายภาระงานประจำที่ซ้ำซ้อน (Routine Tasks) เช่น การจัดทำเอกสารงบประมาณอัตโนมัติ การจัดสรรตารางเรียนอัจฉริยะ หรือการประเมินสัมฤทธิ์ผลแบบเรียลไทม์ เพื่อคืนเวลาและพลังงานเชิงสร้างสรรค์ให้แก่บุคลากรในการไปมุ่งพัฒนาผู้เรียน

ในขณะเดียวกัน จุดตัดสำคัญของวิรุโรรในมิติเชิงยุทธศาสตร์ คือการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital Development) ผ่านการสร้างความรู้และความเข้าใจเท่าทันในเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI Literacy) ให้แก่ครูและบุคลากร เพราะในทัศนะเชิงวิพากษ์ ต่อให้สถานศึกษามีเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยเพียงใด หากผู้บริหารขาดความสามารถในการปรับโครงสร้างความพร้อมของคน (Digital Competency) ระบบอัจฉริยะเหล่านั้นย่อมกลายเป็นสิ่งแปลกปลอมที่ไร้ประสิทธิภาพ และอาจสร้างความตึงเครียดเชิงเทคโนโลยี (Technostress) ให้แก่บุคลากรในองค์กรแทน

3. นิสัยสัมพันธ์โน มนุษย์สัมพันธ์และภาวะผู้นำเชิงเมตตาในโลกอัลกอริทึม คือองค์ธรรมที่ทำหน้าที่ถ่วงดุลความแข็งแกร่งของระบบดิจิทัลได้ดีที่สุดในยุคที่องค์กรขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven) ความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างมนุษย์ยังคงเป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญที่สุดในการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารที่มีนิสัยสัมพันธ์โนจะมุ่งมั่นสถาปนาวัฒนธรรมองค์กรแห่งความไว้วางใจ (Trust Culture) โดยการเปิดพื้นที่ให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมใช้เทคโนโลยี เพื่อลดทอนแรงต้านและความหวาดกลัวต่อการถูกแทนที่ พร้อมปรับเปลี่ยนมุมมองร่วมกันว่า AI คือระบบสนับสนุนมิใช่ผู้ควบคุมมนุษย์

นอกจากนี้ ในมิติการบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management) ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้เมตตาธรรมและการรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ในการประสานรอยร้าวและขับเคลื่อนนโยบาย ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือ (Networking) ระหว่างสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี เพื่อถักทอระบบนิเวศทางการศึกษา (Educational Ecosystem) ที่เกื้อหนุนกันอย่างเป็นองค์รวม

ดังนั้น นิสัยสัมพันธ์โนในยุคปัญญาประดิษฐ์จึงหมายถึงภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยีแม้ระบบบริหารจัดการจะถูกคำนวณด้วยเลขฐานสองและชุดคำสั่งอัจฉริยะ ทว่าเป้าหมายสุดท้ายยังคงตรึงแน่นโดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในมิตินี้ นิสัยสัมพันธ์โน จึงไม่ใช่เพียงทักษะทางสังคมลอย ๆ แต่คือขีดความสามารถขั้นสูงสุดของผู้บริหารในการผสานจิตวิญญาณแห่งความเป็นมนุษย์ เครือข่ายความสัมพันธ์ และระบบเทคโนโลยีให้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้อย่างทรงคุณค่าและมีความหมาย

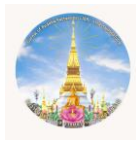
บทสรุป

การบริหารเชิงกลยุทธ์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI Era) ถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านและเป็นความท้าทายขั้นเด็ดขาดของผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 สภาพแวดล้อมที่แปรปรวนจากการหลั่งไหลของข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) และการแข่งขันเชิงนวัตกรรมระดับสากล บีบคั้นให้สถานศึกษาต้องเร่งรัดสลัดทิ้งโครงสร้างการบริหารแบบขนบดั้งเดิม เพื่อก้าวสู่ระบบที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูลอัจฉริยะและการตัดสินใจเชิงคาดการณ์ (Predictive Decision-Making) อย่างไรก็ตาม ในมุมมองวิพากษ์เชิงลึก ประสิทธิภาพ ความรวดเร็ว และความแม่นยำของอัลกอริทึมเพียงอย่างเดียว มีอาจคำประกันความสำเร็จที่ยั่งยืนให้แก่องค์กรทางการศึกษาได้ หากปราศจากเข็มทิศเชิงคุณธรรมและจริยธรรมที่เข้มแข็งเข้ามาทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งและกำกับการใช้เทคโนโลยี

หลักทศุติปาปนิคสูตรในพระพุทธศาสนา จึงมิใช่เพียงหลักธรรมทางเลือกเพื่อความสงบร่มเย็น หากแต่เป็นยุทธศาสตร์การบริหารเชิงระบบที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบแนวคิดร่วมสมัยเพื่อถ่วงดุลมิติดิจิทัลได้อย่างมีเอกภาพ ผ่านองค์ธรรมหลัก 3 ประการ ได้แก่

1. จักขุมา ในฐานะปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี ที่พร้อมเปิดรับนวัตกรรมแต่ไม่สยบยอมต่ออคติของระบบอัจฉริยภาพ
2. วิรุโ ในฐานะความเชี่ยวชาญเชิงระบบเพื่อการจัดวางและกำกับสถาปัตยกรรมดิจิทัลปลดปล่อยงานรutiเพื่อคืนเวลาให้มนุษย์สร้างสรรค์งานคุณค่า
3. นิสัยสัมพันธ์โน ในฐานะภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยี ถักทอเครือข่ายความร่วมมือและซบเลี้ยงวัฒนธรรมองค์กรบนฐานความไว้วางใจ

เมื่อนำองค์ธรรมสามประการนี้มาบูรณาการเข้ากับวงจรการบริหารเชิงกลยุทธ์ ตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การบริหารทุนมนุษย์ ไปจนถึงการประเมินผลลัพธ์ จะช่วยให้สถานศึกษาสามารถทะยานไปข้างหน้าได้อย่างสมดุลภายใต้กรอบความคิดที่เรียกว่า รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธ

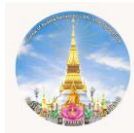

ในยุคปัญญาประดิษฐ์ (BSAIM Model) การประยุกต์ใช้เครื่องมือเทคโนโลยีขั้นสูง อาทิ ระบบวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก (Data Analytics) ระบบบริหารจัดการการเรียนรู้ (LMS) หรือระบบประมวลผลเชิงพยากรณ์ ย่อมช่วยทวีความนิยมในการวางนโยบาย แต่ตัวแบบ BSAIM ได้ตอกย้ำทัศนวิพากษ์ว่า เครื่องมือเหล่านี้ต้องปฏิบัติภายใต้กรอบแห่งความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความเมตตาธรรม เพื่อปิดกั้นความเสี่ยงเรื่องการละเมิดสิทธิข้อมูลส่วนบุคคล ความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี และการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ (Dehumanization) ที่มักเกิดขึ้นเมื่อองค์กรพึ่งพาปัญญาประดิษฐ์อย่างไว้วางใจ

ดังนั้น การผสมผสานหลักพุทธปาปนิคสูตรเข้ากับการบริหารจัดการยุคดิจิทัลในบทความวิชาการฉบับนี้ จึงไม่ใช่การจับคู่ระหว่างธรรมะกับเทคโนโลยีอย่างผิวเผิน หากแต่เป็นการสถาปนากระบวนทัศน์ใหม่เพื่อหล่อหลอมผู้บริหารสถานศึกษาให้เป็นผู้อำนวยปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) อย่างแท้จริง ผู้นำที่เปี่ยมด้วยปัญญาเชิงกลยุทธ์และปัญญาเชิงคุณธรรมพร้อมกัน ย่อมสามารถนำพาแวดวงการศึกษาไทยให้ก้าวข้ามวิกฤตการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างเฉียบพลัน (Disruptive Technology) มีขีดความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรมขั้นเลิศ ควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพของสถานศึกษาในฐานะองค์กรแห่งคุณธรรม ที่ซึ่งบุคลากรและผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านสมรรถนะดิจิทัล (Digital Competency) และคุณค่าทางจริยธรรม (Ethical Values) อย่างงดงาม มั่นคง และยั่งยืนในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์และอภิปรายเชิงวิพากษ์ด้วยการผสมผสานกรอบทฤษฎีการบริหารเชิงกลยุทธ์กระแสหลัก เทคโนโลยีระบบอัจฉริยะ และหลักพุทธบริหารศาสตร์เข้าด้วยกัน บทความวิชาการฉบับนี้ได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ขึ้นเป็นกรอบแนวคิดบูรณาการ เรียกว่า รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Buddhist Strategic AI Management Model BSAIM Model) โดยมีเป้าหมายสูงสุดในการหล่อหลอมและยกระดับผู้บริหารสถานศึกษาให้ก้าวสู่บทบาทผู้อำนวยปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) ซึ่งโครงสร้างของโมเดลประกอบด้วย 3 เสาหลักเชิงยุทธศาสตร์ที่ถักทอเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังภาพที่ 1

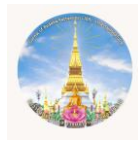

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธในยุคปัญญาประดิษฐ์ (Buddhist Strategic AI Management Model BSAIM Model)

เสาหลักที่ 1 จักขุมา คือ ปัญญาเชิงวิสัยทัศน์และการรู้เท่าทันเทคโนโลยี (Strategic Foresight) การยกระดับวิสัยทัศน์ดิจิทัล (Digital Vision) สู่การเป็นปัญญาเชิงวิสัยทัศน์ที่สามารถคาดการณ์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีอุบัติใหม่ได้อย่างแม่นยำ ผู้บริหารใช้ประโยชน์จากระบบวิเคราะห์ข้อมูล (Learning Analytics) และระบบปัญญาประดิษฐ์คาดการณ์ เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์และนโยบายของสถานศึกษา กลยุทธ์นี้ทำหน้าที่เป็นตัวกรองทางจริยธรรม (Ethical Filter) โดยผู้บริหารต้องใช้ปัญญากำกับอัลกอริทึม ตรวจสอบความโปร่งใส ความเป็นส่วนตัวของข้อมูล และขจัดอคติของระบบอัจฉริยะ เพื่อไม่ให้เทคโนโลยีลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน

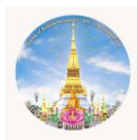
เสาหลักที่ 2 วิรูโร ความเชี่ยวชาญและการกำกับสถาปัตยกรรมระบบ (Systemic Orchestration) การเปลี่ยนผ่านจากความเชี่ยวชาญเชิงปฏิบัติการแบบเดิม (Technical Skill) ไปสู่การเป็นผู้กำกับสถาปัตยกรรมระบบดิจิทัล การออกแบบระบบนิเวศการทำงานในสถานศึกษา โดยส่งผ่านงานประจำ (Routine Tasks) และงานเอกสารซ้ำซ้อนให้ระบบ AI จัดการโดยอัตโนมัติ เพื่อคืนเวลาให้บุคลากรไปสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ พร้อมทั้งมุ่งเน้นการพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital) ให้มีสมรรถนะและความฉลาดรู้ด้าน AI (AI Literacy) กลยุทธ์นี้มุ่งสลาย ความตึงเครียดเชิงเทคโนโลยี (Technostress) โดยการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ระหว่างมนุษย์และปัญญาประดิษฐ์อย่างสมดุล (Human-AI Collaboration) เพื่อให้โครงสร้างองค์การมีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพสูงสุด

เสาหลักที่ 3 นิสยสัมปันโน เมตตาธรรมและการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ (Human-Centered Trust) การหยั่งรากภาวะผู้นำที่ใช้หัวใจนำทางเทคโนโลยี โดยตระหนักคุณค่าความเป็นมนุษย์ไว้เป็นศูนย์กลาง

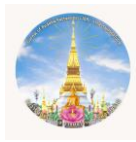
ของการพัฒนาองค์กร (Human-Centered Approach) การใช้มนุษย์สัมพันธ์และเมตตาธรรมในการบริหารความเปลี่ยนแปลง (Change Management) ลดทอนความหวาดกลัวต่อการถูกแทนที่ด้วยเทคโนโลยี สร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งความไว้วางใจ (Trust Culture) และถักทอเครือข่ายความร่วมมือ (Educational Ecosystem) ระหว่างสถานศึกษา ชุมชน และผู้เชี่ยวชาญเทคโนโลยีอย่างยั่งยืน กลยุทธ์ขั้นเด็ดขาดในการรักษาพื้นที่แห่งความเป็นมนุษย์ (Humanized Space) เพื่อถ่วงดุลความแข็งแกร่งของเลขฐานสองและการขับเคลื่อนด้วยข้อมูล (Data-Driven) เพราะความเห็นอกเห็นใจ (Empathy) และความสัมพันธ์อันอบอุ่นเป็นสิ่งที่ AI ไม่มีวันทดแทนมนุษย์ได้

ความเป็นนวัตกรรมของรูปแบบดังกล่าวมานี้ตรงขีดความสามารถในการปฏิรูปบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา จากเดิมที่เป็นเพียงผู้สั่งการตามโครงสร้างอำนาจหน้าที่ (Bureaucratic Administrator) ให้กลายสภาพสู่การเป็นผู้อำนวยการปัญญาดิจิทัล (Digital Wisdom Orchestrator) ซึ่งเป็นตำแหน่งแห่งที่ที่ต้องใช้ความอ่อนตัวขั้นสูงในการกำกับ บูรณาการ และจัดวางสมดุลระหว่างปัญญาประดิษฐ์ (AI) และ ปัญญาเชิงคุณธรรม (Buddhist Wisdom) ดังนั้น ตัวแบบ BSAIM จึงทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ขั้นสูงสุดที่พิสูจน์ให้เห็นว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศขนาดใหญ่ในศตวรรษที่ 21 ไม่จำเป็นต้องแลกมาด้วยการสูญเสียคุณค่าความเป็นมนุษย์ หากแต่สถานศึกษาสามารถทะยานไปสู่ความเป็นเลิศเชิงนวัตกรรมควบคู่ไปกับการรักษาอัตลักษณ์ของการเป็นองค์กรแห่งคุณธรรมได้อย่างสง่างามและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติชัย กาฬสินธุ์. (2563). *การจัดการเชิงกลยุทธ์*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ คำป้อม. (2566). *การบริหารเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารกับประสิทธิผลของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 1*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระณรงค์ วุฑฒิเมธี (สังขวิจิตร). (2556). *การบริหารจัดการตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของบริษัท เอ็นอีซี อินฟอนเทียร์ (ไทย) จำกัด*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอาคม อุตตเมธี, และ พระมหาจักรพล สิริโร. (2565). การศึกษาภาวะผู้นำตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดเลย. *วารสารวิจัยศรีล้านช้าง*, 2(5), 7.
- พระมหาวิวัฒน์ชัย ชยวฑฺฒโน. (2565). แนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักทฤษฎีปาปนิกสูตรของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดหนองคาย. *วารสารศรีล้านช้างปริทรรศน์*, 8(2), 1–13.
- พัทธกฤษฎี สมจิตพันธ์โชติ, และ จิราภรณ์ ผันสว่าง. (2568). ปัญญาประดิษฐ์กับการบริหารการศึกษา: พลิกโฉมระบบการเรียนการสอนสู่อนาคต. *วารสารรัฐศาสตร์สาส์น มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (Online)*, 4(1), 17–28.
- พิบูล ทิปะปาล, และ ธนวัฒน์ ทิปะปาล. (2559). *การจัดการเชิงกลยุทธ์ (ปรับปรุงใหม่)*. อมรการพิมพ์.
- ยุวเรศ หลุดพา. (2561). การบริหารเชิงกลยุทธ์ภาครัฐ. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 7(1), 326–342.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2568). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย (พิมพ์ครั้งที่ 46)*. วัดญาณเวศกวัน. https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/583
- สุพัตรา ปากดี. (2566). *แนวทางการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการจัดการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 2* [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- สุภัทรศักดิ์ คำสามารถ, สุริมาศ นาครอด, และ จันทราภรณ์ สีสวย. (2568). การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในการบริหารการศึกษาสำหรับการปรับปรุงการเรียนรู้เฉพาะบุคคล. *วารสารนวัตกรรมการศึกษาและการวิจัย*, 9(1), 700–713.
- อัญชลี จวงจันทร์. (2566, พฤศจิกายน). *เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) กับการบริหารงานภาครัฐ*. วิจัยปริทัศน์ กลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- อำนวย มีราคา, ชาญวิทย์ หมุนอุดม, อีรวัฒน์ หินแก้ว, และ ปราณี คนสวย. (2568). ทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาในยุค AI สู่ความเป็นเลิศ. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 10(1), 3081–3096.
- Chandler, A. D., Jr. (1962). *Strategy and structure: Chapters in the history of the American industrial enterprise*. MIT Press.
- Thompson, A. A., Jr., Peteraf, M. A., Gamble, J. E., Strickland, A. J., III. (2014). *Crafting and executing strategy: The quest for competitive advantage* (19th ed.). McGraw-Hill.
- Wheelen, T. L., Hunger, D. J., Hoffman, A. N., & Bamford, C. E. (2018). *Strategic management and business policy: Globalization, innovation and sustainability* (15th ed.). Pearson Education Limited.

พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย Buddhist Innovation and Human Development in Contemporary Society

พระสิริพัทธ์ วิสัย

Phra Siripak Wisai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author's Email: siripak175@gmail.com

Received: 2026-05-25; Revised: 2026-07-26; Accepted: 2026-07-29

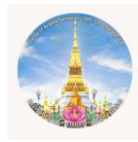
บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดพุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย โดยมุ่งวิเคราะห์ความหมาย องค์ประกอบ และแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อพัฒนามนุษย์ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การแข่งขัน วัฒนธรรมบริโภคนิยม ความเครียด และความเปราะบางทางจิตใจของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร โดยศึกษาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการพัฒนามนุษย์ แนวคิดนวัตกรรม และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง จากนั้นวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการ ผลการศึกษาพบว่า พุทธนวัตกรรมมิได้หมายถึงการสร้างสิ่งใหม่ทางวัตถุหรือเทคโนโลยีเท่านั้น แต่หมายถึงการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้กับบริบทใหม่ เพื่อให้เกิดคุณค่าใหม่ต่อชีวิต องค์กร ชุมชน และสังคม โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นฐานสำคัญในการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ ศีลเป็นฐานของการพัฒนาพฤติกรรม ความรับผิดชอบ และความสัมพันธ์ สมาธิเป็นฐานของการพัฒนาจิตใจ ความมั่นคงภายใน สติ และความสามารถในการจัดการอารมณ์ ส่วนปัญญาเป็นฐานของการพัฒนาความเข้าใจ เหตุผล การตัดสินใจ และการรู้เท่าทันชีวิต องค์ความรู้ใหม่ที่เสนอในบทความนี้คือ “รูปแบบพุทธนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคนยุคร่วมสมัย” ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ ฐานพุทธธรรม การบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ การพัฒนาภายใน การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม บทความนี้เสนอว่า พุทธนวัตกรรมเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างมนุษย์ที่มีความสามารถ มีคุณธรรม มีสติ มีปัญญา และสามารถดำรงชีวิตอย่างสมดุลในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พุทธนวัตกรรม, การพัฒนามนุษย์, ไตรสิกขา, สังคมร่วมสมัย, พุทธบูรณาการ

Abstract

This academic article aims to examine Buddhist innovation and human development in contemporary society. It focuses on the meaning, components, and application of Buddhist principles for human development amid rapid changes in technology, economy, competition, consumer culture, stress, and psychological vulnerability in modern life. This article employs a documentary study by reviewing Buddhist concepts, human development theories,

innovation concepts, and relevant academic literature. The collected data are analyzed and synthesized into an integrative Buddhist framework. The study finds that Buddhist innovation does not merely refer to the creation of new material objects or technologies. Rather, it refers to the creative application of Buddhist teachings in new contexts in order to generate meaningful value for individuals, organizations, communities, and society. The Threefold Training serves as a key foundation for holistic human development. Morality develops behavior, responsibility, and relationships. Concentration develops mental stability, mindfulness, and emotional regulation. Wisdom develops understanding, reasoning, decision-making, and awareness of life. The new body of knowledge proposed in this article is the “Buddhist Innovation Model for Contemporary Human Development,” consisting of five components: Buddhist principles, interdisciplinary integration, inner development, behavioral transformation, and social responsibility. The article argues that Buddhist innovation can serve as an important approach for cultivating capable, ethical, mindful, wise, and balanced human beings in contemporary society.

Keywords: Buddhist Innovation, Human Development, Threefold Training, Contemporary Society, Buddhist Integration

บทนำ

สังคมร่วมสมัยเป็นสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซับซ้อน และเชื่อมโยงกันหลายมิติ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงข้อมูล ความรู้ และโอกาสได้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับความเร่ง ความล้นเกินของข้อมูล การแข่งขันสูง และความไม่แน่นอนในชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจสมัยใหม่ผลักดันให้มนุษย์ต้องพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถอยู่รอดในตลาดแรงงาน และระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วัฒนธรรมบริโภคนิยมทำให้ความต้องการของมนุษย์ถูกกระตุ้นอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นแรงขับทางจิตใจที่ยากจะหยุดนิ่ง ขณะที่ความเครียด ความโดดเดี่ยว ความเปราะบางทางอารมณ์ และภาวะขาดความหมายในชีวิตกลายเป็นปัญหาที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในสังคมปัจจุบัน

ภายใต้บริบทเช่นนี้ การพัฒนามนุษย์จึงไม่อาจจำกัดอยู่เพียงการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะทางวิชาชีพ หรือสมรรถนะในการทำงานเท่านั้น หากต้องขยายไปสู่การพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม คือการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบต่อสังคม มนุษย์ในยุคปัจจุบันมิได้ต้องการเพียงความสามารถในการแข่งขัน แต่ต้องการความสามารถในการอยู่กับตนเองอย่างรู้เท่าทัน อยู่กับผู้อื่นอย่างไม่เบียดเบียน และอยู่กับสังคมอย่างมีความหมาย การพัฒนามนุษย์ในความหมายนี้จึงต้องมีทั้งมิติภายนอกและมิติภายในควบคู่กัน

พระพุทธศาสนาเป็นระบบความคิดและระบบการฝึกฝนมนุษย์ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชีวิตอย่างรอบด้าน หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีได้มุ่งเน้นเพียงความเชื่อหรือพิธีกรรม หากเน้นการเรียนรู้ การฝึกฝน การพิจารณาเหตุปัจจัย และการเปลี่ยนแปลงตนเองจากภายในสู่ภายนอก แนวคิดนี้มีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมร่วมสมัยที่กำลังเผชิญปัญหาความเจริญทางวัตถุที่ไม่สมดุลกับความเจริญทางจิตใจ

การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้จึงมิใช่การย้อนกลับไปสู่รูปแบบเดิมอย่างตายตัว แต่เป็นการนำแก่นธรรม มาสร้างความหมายใหม่ วิธีการใหม่ และแนวทางการพัฒนามนุษย์ที่ตอบโจทย์สังคมปัจจุบัน

แนวคิด พุทธนวัตกรรม จึงมีความสำคัญในฐานะสะพานเชื่อมระหว่างพระพุทธศาสนากับบริบท สมัยใหม่ พุทธนวัตกรรมมิใช่เพียงการใช้เทคโนโลยีเผยแพร่ธรรมะ หรือการสร้างกิจกรรมทางศาสนาในรูปแบบ ใหม่เท่านั้น แต่หมายถึงการปรับใช้หลักพุทธธรรมให้เกิดคุณค่าใหม่ในการพัฒนาชีวิต การศึกษา องค์กร ชุมชน และสังคม ธนัท ติระพรชัย อธิบายว่า พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนาทุนมนุษย์สามารถพิจารณาผ่าน องค์ประกอบทางพระพุทธศาสนา และสรุปสู่หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นฐานสำคัญใน การพัฒนาทุนมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางกาย จิตใจ และความสามารถในการดำรงชีวิตร่วมกับสังคม (ธนัท ติระพรชัย, 2567) แนวคิดนี้สอดคล้องกับบทความของพระครูสมุห์พูลสวัสดิ์ จิตสีโล ที่เห็นว่าการพัฒนาทุน มนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาควรพัฒนาทั้งกาย จิต ปัญญา และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (พระครูสมุห์ พูลสวัสดิ์ จิตสีโล, 2567)

เมื่อพิจารณาในมิติของไตรสิกขา จะเห็นได้ว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการพัฒนามนุษย์ที่มีลำดับและ ความสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผล ศีลมิได้หมายถึงข้อห้ามทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการจัด ระเบียบพฤติกรรม การใช้ชีวิตอย่างไม่เบียดเบียน การสร้างความไว้วางใจ และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความ รับผิดชอบ สมาธิมิได้หมายถึงการนั่งหลับตาหรือการปลีกตัวออกจากโลกเท่านั้น แต่หมายถึงการฝึกจิตให้ตั้ง มั่น มีสติ มีความสามารถในการรับรู้อารมณ์และจัดการความคิดอย่างเหมาะสม ส่วนปัญญามิใช่เพียงความรู้ ทางวิชาการ แต่หมายถึงความเข้าใจเหตุปัจจัย การพิจารณาอย่างรอบคอบ การตัดสินใจบนฐานความจริง และ การรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชีวิต

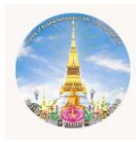
ในสังคมร่วมสมัยที่มนุษย์ถูกกระตุ้นด้วยเทคโนโลยีและวัฒนธรรมบริโภคนิยมอย่างต่อเนื่อง ศีลช่วยให้ มนุษย์มีขอบเขตในการใช้เสรีภาพ ไม่ใช้ความสามารถเพื่อเอาเปรียบผู้อื่น และไม่ปล่อยให้ความอยากนำชีวิต ไปสู่พฤติกรรมที่ทำลายตนเองและสังคม สมาธิช่วยให้มนุษย์มีพื้นที่ภายใน ไม่ถูกดึงไปตามกระแสข้อมูล ความ กลัว ความโกรธ หรือความเปรียบเทียบตลอดเวลา ส่วนปัญญาช่วยให้มนุษย์มองเห็นความจริงของชีวิต เข้าใจความไม่แน่นอนของโลก และสามารถเลือกดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลและมีคุณค่า

ด้วยเหตุนี้ การพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัยจึงจำเป็นต้องอาศัยพุทธนวัตกรรมในฐานะกระบวนการ ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้สอดคล้องกับปัญหาใหม่ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเครียดจากการทำงาน ปัญหาการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ปัญหาการใช้เทคโนโลยีอย่างขาดสติ ปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัวและ องค์กร หรือปัญหาการขาดจริยธรรมในระบบสังคม พุทธนวัตกรรมสามารถเข้ามาช่วยออกแบบกระบวนการ เรียนรู้ การฝึกอบรม การบริหารองค์กร การพัฒนาชุมชน และการสร้างวัฒนธรรมสังคมที่มีทั้งประสิทธิภาพ และคุณธรรม

บทความนี้จึงมุ่งศึกษา “พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย” โดยใช้หลักไตรสิกขา เป็นฐานในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อเสนอกรอบแนวคิดที่สามารถนำไปใช้ต่อยอดในทางวิชาการและ การปฏิบัติได้ ทั้งนี้ บทความนี้ได้มุ่งเสนอพระพุทธศาสนาในฐานะคำตอบสำเร็จรูปของปัญหาทั้งหมด แต่เสนอ พระพุทธศาสนาในฐานะแหล่งปัญญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์สมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์ เพื่อ พัฒนามนุษย์ให้มีความสมดุลระหว่างความสามารถภายนอกกับคุณภาพภายใน ระหว่างความก้าวหน้าทางวัตถุ กับความมั่นคงทางจิตใจ และระหว่างความสำเร็จส่วนบุคคลกับความรับผิดชอบต่อสังคม

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาแนวคิดพุทธนวัตกรรมการในฐานะกระบวนการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อสร้างคุณค่าใหม่ในสังคมร่วมสมัย
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ในการพัฒนามนุษย์อย่างป็นองค์รวม
3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบพุทธนวัตกรรมการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับบุคคล องค์กร ชุมชน และสังคม

วิธีการศึกษา

บทความนี้เป็นบทความวิชาการเชิงสังเคราะห์ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารทางพระพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพุทธนวัตกรรมการไตรสิกขา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตในฐานะข้อมูลวารสารวิชาการไทย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดหลัก ได้แก่ พุทธนวัตกรรมการพัฒนามนุษย์ สังคมร่วมสมัย และไตรสิกขา

กระบวนการศึกษาประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การรวบรวมเอกสารและบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง 2) การวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อแยกประเด็นสำคัญ 3) การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ของแนวคิด และ 4) การเสนอรูปแบบองค์ความรู้ใหม่ในเชิงพุทธบูรณาการ วิธีการศึกษาดังกล่าวเหมาะสมกับบทความนี้ เพราะประเด็นพุทธนวัตกรรมการพัฒนามนุษย์เป็นประเด็นเชิงแนวคิดที่ต้องอาศัยการตีความ การเปรียบเทียบ และการสังเคราะห์ข้ามศาสตร์

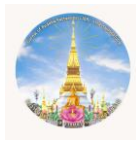
แนวคิดพุทธนวัตกรรมการ

คำว่า นวัตกรรม โดยทั่วไปมักหมายถึงการสร้างสิ่งใหม่ วิธีการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล องค์กร หรือสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อนำมาพิจารณาในมิติทางพระพุทธศาสนา พุทธนวัตกรรมการมีความหมายลึกกว่าการสร้างสิ่งใหม่ในเชิงเทคนิค เพราะเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้กับบริบทใหม่ เพื่อทำให้เกิดคุณค่าใหม่ต่อการดำเนินชีวิต การพัฒนาคน และการแก้ปัญหาสังคม

พุทธนวัตกรรมการจึงมิใช่การเปลี่ยนแก่นของพระพุทธศาสนาให้เป็นสิ่งใหม่ แต่เป็นการรักษาแก่นธรรมและปรับวิธีนำเสนอ วิธีใช้ และวิธีประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทของโลกปัจจุบัน เช่น การใช้หลักสติในการจัดการความเครียด การใช้หลักศีลในการสร้างธรรมาภิบาลในองค์กร การใช้หลักปัญญาในการตัดสินใจเชิงจริยธรรม หรือการใช้หลักไตรสิกขาเป็นกรอบพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร

ธนัท ตีระพรชัย (2567) ชี้ว่า พุทธนวัตกรรมการพัฒนามนุษย์สามารถเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี โดยเฉพาะศาสนบุคคลซึ่งสัมพันธ์กับทุนมนุษย์ และสามารถสรุปเป็นหลักไตรสิกขาในการพัฒนาคนให้สมบูรณ์ขึ้นทั้งกาย จิตใจ และปัญญา ขณะที่โยตะ ชัยวรมันกุล และคณะ (2565) ศึกษาพุทธนวัตกรรมการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพุทธนวัตกรรมการสามารถนำไปใช้ในกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตั้งแต่วัยเยาว์

ดังนั้น พุทธนวัตกรรมการจึงอาจสรุปได้ว่าเป็น การประยุกต์พุทธธรรมอย่างสร้างสรรค์เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ในบริบทใหม่ โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) มีฐานจากหลักพุทธธรรม 2) สอดคล้องกับปัญหาและบริบทปัจจุบัน 3) สร้างคุณค่าใหม่ต่อชีวิตและสังคม และ 4) สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในระดับบุคคลและสถาบันทางสังคม

การพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย

การพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัยมีความซับซ้อนมากกว่าสังคมในอดีต เพราะมนุษย์ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้านพร้อมกัน เทคโนโลยีทำให้การสื่อสารรวดเร็วขึ้น แต่ก็ทำให้มนุษย์ถูกรบกวนทางความคิดและอารมณ์มากขึ้น เศรษฐกิจสมัยใหม่เปิดโอกาสใหม่ แต่ก็สร้างแรงกดดันด้านรายได้ ความมั่นคง และการแข่งขัน วัฒนธรรมบริโภคนิยมทำให้มนุษย์มีทางเลือกมากขึ้น แต่ก็ทำให้เกิดการเปรียบเทียบ ความอยาก และความไม่พอใจในชีวิตได้ง่ายขึ้น

การพัฒนามนุษย์จึงไม่ควรหมายถึงการทำให้คน เก่งขึ้น เท่านั้น แต่ต้องทำให้คน ดีขึ้น และ อยู่เป็นมากขึ้นด้วย กล่าวคือ มนุษย์ควรได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความสามารถ คุณธรรม จิตใจ ปัญญา และทักษะในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น อรรถพล เสือคำธณ (2566) เสนอว่าการพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืนควรช่วยให้บุคลากรค้นพบศักยภาพของตนเอง มีคุณภาพ และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดดังกล่าวสะท้อนว่าการพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธมิได้แยกออกจากโลกการทำงานหรือองค์กร แต่สามารถนำไปบูรณาการกับการพัฒนาองค์กรและสังคมได้

ในมิติทางพระพุทธศาสนา การพัฒนามนุษย์มิได้มองมนุษย์เป็นเพียงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่เห็นมนุษย์เป็นชีวิตที่มีศักยภาพในการฝึกฝน เปลี่ยนแปลง และยกระดับตนเองได้ พระครูสมุห์พลสวัสดิ์ จิตสีโล (2567) เห็นว่าการพัฒนามนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนาควรพัฒนาทั้งกาย จิต ปัญญา และสภาพแวดล้อมของชีวิต เนื่องจากมนุษย์มิได้ดำรงอยู่โดดเดี่ยว แต่สัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคม

กล่าวได้ว่า การพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัยควรมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ 1) พัฒนาความสามารถในการดำรงชีวิตและทำงาน 2) พัฒนาคุณธรรมและความรับผิดชอบ 3) พัฒนาจิตใจให้มีสติและมั่นคง และ 4) พัฒนาปัญญาให้รู้เท่าทันชีวิตและสังคม การพัฒนาทั้ง 4 ประการนี้สามารถเชื่อมโยงกับหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน

ไตรสิกขาในฐานะฐานการพัฒนามนุษย์

ไตรสิกขาเป็นหลักการฝึกฝนมนุษย์ 3 ด้าน ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการนี้มีได้เป็นเพียงหลักธรรมทางศาสนา แต่เป็นระบบการพัฒนามนุษย์ที่มีโครงสร้างชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระบบสมัยใหม่ได้ ปาริชาติ เปรมวิชัย (2566) อธิบายว่า หลักไตรสิกขาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้คนมีความประพฤติดี มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ และมีศักยภาพสูง

1 ศีล การพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์

ศีลเป็นฐานของการจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ของมนุษย์ ศีลช่วยให้มนุษย์รู้จักขอบเขตของการกระทำ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และดำรงชีวิตอย่างสุจริต ในสังคมร่วมสมัยศีลสามารถประยุกต์ใช้กับประเด็นจริยธรรมในการทำงาน การใช้เทคโนโลยี การบริโภค การสื่อสาร และการอยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลาย

เมื่อมนุษย์มีศีล พฤติกรรมจะไม่ถูกขับเคลื่อนด้วยความอยากหรือผลประโยชน์เฉพาะหน้าเพียงอย่างเดียว แต่มีกรอบคุณธรรมกำกับ ศีลจึงเป็นฐานของความไว้วางใจในครอบครัว องค์กร และสังคม หากสังคมมีความสามารถทางเทคโนโลยีสูง แต่ขาดศีล ความสามารถนั้นอาจถูกใช้เพื่อแสวงหาประโยชน์ ทำร้ายผู้อื่น หรือสร้างปัญหาใหม่ให้กับสังคม

2 สมาธิ การพัฒนาจิตใจ ความมั่นคงภายใน และสติ

สมาธิเป็นการฝึกจิตให้ตั้งมั่น ไม่ฟุ้งซ่าน และมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และแรงกระตุ้น ในสังคมที่มนุษย์ถูกกระตุ้นตลอดเวลาจากข่าวสาร เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการแข่งขันทางเศรษฐกิจ สมาธิมี

ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะช่วยให้มนุษย์มีพื้นที่ภายในสำหรับการหยุดคิด พิจารณา และเลือกตอบสนองอย่างเหมาะสม

สมาธิไม่ได้มีประโยชน์เฉพาะด้านศาสนา แต่สัมพันธ์กับคุณภาพการทำงาน การตัดสินใจ การจัดการอารมณ์ และสภาวะทางจิตใจ คนที่มีสมาธิย่อมมีความสามารถในการจดจ่อกับงาน ลดความว้าวุ่น และไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเร้าภายนอกได้ง่าย ในแง่นี้ สมาธิจึงเป็นนวัตกรรมภายในที่สำคัญสำหรับมนุษย์ยุคดิจิทัล

3 ปัญญา การพัฒนาความเข้าใจ เหตุผล และการรู้เท่าทันชีวิต

ปัญญาเป็นความสามารถในการมองเห็นเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ เข้าใจความจริงของชีวิต และตัดสินใจอย่างรอบคอบ ปัญญาตามแนวพุทธมิใช่เพียงความรู้จากข้อมูล แต่เป็นความเข้าใจที่ผ่านการพิจารณาอย่างลึกซึ้ง และนำไปสู่การลดความยึดติด ความหลงผิด และการกระทำที่ก่อทุกข์

ในสังคมร่วมสมัย ปัญญามีบทบาทสำคัญต่อการรู้เท่าทันเทคโนโลยี การบริโภค สื่อ ความเชื่อ และกระแสสังคม มนุษย์ที่มีข้อมูลมากแต่ขาดปัญญาอาจตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย ขณะที่มนุษย์ที่มีปัญญจะสามารถเลือกใช้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ ไม่ถูกชักจูงโดยอารมณ์หรือกระแส และสามารถดำเนินชีวิตด้วยความเข้าใจที่ลึกกว่าความสำเร็จภายนอก

พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย

เมื่อนำแนวคิดพุทธนวัตกรรมมาสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ จะเห็นว่าพุทธนวัตกรรมทำหน้าที่เป็นกระบวนการแปลงหลักธรรมให้กลายเป็นแนวทางปฏิบัติที่ตอบโจทย์ปัญหาสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหลักสูตร การอบรมบุคลากร การสร้างวัฒนธรรมองค์กร การพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้

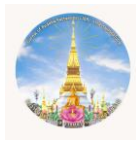
พุทธนวัตกรรมด้านการพัฒนามนุษย์ควรมีเป้าหมาย 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับองค์กร และระดับสังคม ในระดับบุคคล พุทธนวัตกรรมช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเอง มีสติในการใช้ชีวิต จัดการความเครียด และพัฒนาปัญญาในการตัดสินใจ ในระดับองค์กร พุทธนวัตกรรมช่วยสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่มีคุณธรรม ความรับผิดชอบ ความไว้วางใจ และความร่วมมือ ในระดับสังคม พุทธนวัตกรรมช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ลดความขัดแย้ง และสร้างจิตสำนึกต่อส่วนรวม

ตัวอย่างการประยุกต์ใช้พุทธนวัตกรรม เช่น การออกแบบกิจกรรมฝึกสติในสถานศึกษา การพัฒนาหลักสูตรจริยธรรมดิจิทัลบนฐานศีล การอบรมผู้นำองค์กรด้วยหลักไตรสิกขา การสร้างพื้นที่เรียนรู้ในชุมชนโดยใช้วัดเป็นฐาน หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อเผยแพร่หลักธรรมอย่างเหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ งานของโยตะ ชัยวรมันกุล และคณะ (2565) สะท้อนให้เห็นว่าพุทธนวัตกรรมสามารถนำไปใช้กับการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนได้อย่างเป็นระบบ ขณะที่วินัส ธรรมสาโรชต์ (2567) ศึกษาการบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสำนักงานพื้นที่การศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไตรสิกขาสามารถเชื่อมโยงกับงานบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรสมัยใหม่ได้

ดังนั้น พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์จึงมิใช่เรื่องนามธรรม แต่สามารถออกแบบเป็นระบบการเรียนรู้และการปฏิบัติได้จริง โดยมีหัวใจสำคัญคือการทำให้หลักธรรมกลายเป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต ไม่ใช่เพียงเนื้อหาที่ถูกกล่าวถึงในเชิงทฤษฎี

อภิปรายผล

จากการศึกษา พบว่า พุทธนวัตกรรมเป็นแนวคิดที่มีความเหมาะสมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัย เพราะสามารถเชื่อมโยงระหว่างแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนากับปัญหาใหม่ของมนุษย์ได้อย่าง

สร้างสรรค์ ประเด็นสำคัญคือ พุทธนวัตกรรมมิได้เน้นความใหม่เพื่อความแปลกใหม่ แต่เน้นความใหม่ที่ก่อให้เกิดคุณค่า ความหมาย และการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นต่อชีวิตและสังคม

ผลการสังเคราะห์ชี้ว่า ไตรสิกขาเป็นฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้าน ศิลช่วยพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ สมาธิช่วยพัฒนาจิตใจและสติ ส่วนปัญญาช่วยพัฒนาความเข้าใจและการตัดสินใจ หลักการนี้มีความสอดคล้องกับความต้องการของสังคมปัจจุบันที่ต้องการมนุษย์ซึ่งไม่เพียงมีความรู้และความสามารถ แต่ต้องมีคุณธรรม ความมั่นคงภายใน และปัญญาในการดำเนินชีวิต

เมื่อเปรียบเทียบกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางการบริหารทั่วไป จะพบว่าการพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธมีจุดเด่นที่การไม่ลดทอนมนุษย์ให้เป็นเพียงทรัพยากรขององค์กรหรือเศรษฐกิจ แต่เห็นมนุษย์เป็นชีวิตที่มีมิติภายใน มีศักยภาพในการฝึกฝน และมีความสัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ทำให้การพัฒนามนุษย์มีมิติทางจริยธรรมและจิตวิญญาณเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมสมัยใหม่ต้องการอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม การนำพุทธนวัตกรรมไปใช้จำเป็นต้องระวังไม่ให้กลายเป็นเพียงการใช้คำทางพระพุทธศาสนาอย่างผิวเผิน หากต้องมีความเข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้อง และสามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะกับบริบทจริง เช่น สถานศึกษา องค์กร ชุมชน หรือสังคมดิจิทัล การประยุกต์ใช้ต้องคำนึงถึงภาษา วิธีการ กลุ่มเป้าหมาย และผลลัพธ์ที่ตรวจสอบได้

อีกประเด็นหนึ่งคือ พุทธนวัตกรรมควรเป็นการบูรณาการ ไม่ใช่การแทนที่ ศาสตร์สมัยใหม่พระพุทธศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นฐานทางคุณค่าและปัญญา ขณะที่ศาสตร์สมัยใหม่สามารถสนับสนุนวิธีการ เครื่องมือ และระบบการประเมินผล การบูรณาการเช่นนี้จะทำให้การพัฒนามนุษย์มีทั้งความลึกทางคุณค่าและความชัดเจนทางวิธีการ

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากบทความนี้ คือ รูปแบบพุทธนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคนยุคสมัยใหม่ หรือ BIM-H Model: Buddhist Innovation Model for Human Development

รูปแบบนี้ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

1. Buddhist Foundation ฐานพุทธธรรม

การพัฒนามนุษย์ต้องมีฐานจากหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะไตรสิกขา เพราะเป็นระบบการฝึกมนุษย์ที่ครอบคลุมพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

2. Integrated Knowledge การบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่

พุทธนวัตกรรมควรเชื่อมโยงกับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น การศึกษา จิตวิทยา การบริหาร การสื่อสาร เทคโนโลยี และสังคมศาสตร์ เพื่อให้สามารถตอบโจทย์ปัญหาปัจจุบันได้จริง

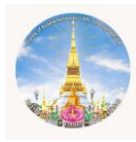
3. Mindful Transformation การเปลี่ยนแปลงจากภายใน

การพัฒนามนุษย์ที่แท้จริงเริ่มจากการรู้เท่าทันตนเอง มีสติ เห็นอารมณ์ ความคิด ความอยาก และแรงจูงใจของตน ก่อนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายนอก

4. Ethical Behavior การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างมีจริยธรรม

พุทธนวัตกรรมต้องนำไปสู่พฤติกรรมที่ดีขึ้น เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ การไม่เบียดเบียน การสื่อสารอย่างเคารพ และการดำรงชีวิตอย่างพอดี

5. Social Contribution ความรับผิดชอบต่อสังคม

การพัฒนามนุษย์ไม่ควรจบที่ความสำเร็จส่วนบุคคล แต่ควรขยายไปสู่การสร้างประโยชน์ต่อครอบครัว
องค์กร ชุมชน และสังคม

สามารถสรุปเป็นแผนภาพแนวคิดได้ดังนี้

ฐานพุทธธรรม บูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาภายใน เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม สร้าง
ประโยชน์ต่อสังคม

หรือสรุปในรูปของไตรสิกขาได้ว่า

ศีล พฤติกรรมและความสัมพันธ์

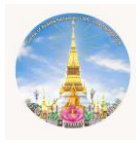
สมาธิ จิตใจ ความมั่นคงภายใน และสติ

ปัญญา ความเข้าใจ เหตุผล การตัดสินใจ และการรู้เท่าทันชีวิต

องค์ความรู้ใหม่นี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธนวัตกรรมไม่ใช่เพียงแนวคิดทางศาสนา แต่เป็นกรอบการพัฒนา
มนุษย์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ

ภาพ AI โมเดลองค์ความรู้ใหม่

บทสรุป

พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนามนุษย์ในสังคมร่วมสมัยเป็นประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคที่มนุษย์เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การแข่งขัน ความเครียด วัฒนธรรม บริโภคนิยม และความเปราะบางทางจิตใจ การพัฒนามนุษย์ในยุคนี้จึงไม่อาจมุ่งเพียงความรู้ ความสามารถ หรือสมรรถนะทางอาชีพเท่านั้น แต่ต้องพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม ทั้งพฤติกรรม จิตใจ ปัญญา ความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบต่อสังคม

พุทธนวัตกรรมเป็นแนวทางที่ช่วยนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับปัญหาและบริบทใหม่ โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นฐานสำคัญ คือช่วยพัฒนาพฤติกรรมและความสัมพันธ์ สมาธิช่วยพัฒนาจิตใจ ความมั่นคงภายใน และสติ ส่วนปัญญาช่วยพัฒนาความเข้าใจ เหตุผล การตัดสินใจ และการรู้เท่าทันชีวิต เมื่อหลักทั้งสามได้รับการประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม จะสามารถพัฒนามนุษย์ให้มีทั้งความสามารถ คุณธรรม ความสงบภายใน และปัญญาในการดำเนินชีวิต

บทความนี้เสนอว่า พุทธนวัตกรรมควรได้รับการพัฒนาในฐานะกรอบการเรียนรู้และการปฏิบัติที่เชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ มิใช่เพียงการอนุรักษ์รูปแบบเดิมหรือการใช้เทคโนโลยีในทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่การพัฒนามนุษย์ องค์กร ชุมชน และสังคม หากนำไปประยุกต์ใช้อย่างถูกต้อง พุทธนวัตกรรมสามารถเป็นฐานสำคัญในการสร้างมนุษย์ที่สมดุล มีสติ มีปัญญา และสามารถอยู่ร่วมกับสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีคุณค่า

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

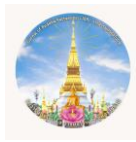
ควรมีการศึกษาพุทธนวัตกรรมในฐานะกรอบคิดเชิงสหวิทยาการ โดยเชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น จิตวิทยา การศึกษา การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เทคโนโลยีดิจิทัล และสังคมศาสตร์ เพื่อขยายองค์ความรู้ให้มีความชัดเจนและใช้ได้จริงมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

สถานศึกษา องค์กร และชุมชนควรนำหลักไตรสิกขาไปออกแบบกิจกรรมพัฒนามนุษย์ เช่น หลักสูตรฝึกสติ การพัฒนาจริยธรรมการใช้เทคโนโลยี การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม และการพัฒนาชุมชนโดยใช้วัดหรือพื้นที่ทางสังคมเป็นฐานการเรียนรู้

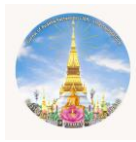
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลของการใช้พุทธนวัตกรรมในการพัฒนามนุษย์ในกลุ่มต่าง ๆ เช่น นักเรียน นักศึกษา ครู บุคลากรองค์กร ผู้สูงอายุ และชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถนำไปพัฒนาโมเดลหรือหลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- ธันท์ ติระพรชัย. (2567). พุทธนวัตกรรมกับการพัฒนาทุนมนุษย์. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 7(1), 310–319.
- ธีรทัศน์ ปิติภาคย์พงษ์, อำพร เจริญพร้อม, และวิลาวัลย์ บุญเพ็ญ. (2568). ไตรสิกขากับการพัฒนามนุษย์ในศตวรรษที่ 21. *วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์*, 2(2), 1–11.
- ปาริชาติ เปรมวิชัย. (2566). หลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 6(1), A34–A41.
- พระครูใบฎีกาแสงเอื้อง นรินโท และคณะ. (2569). พุทธนวัตกรรมและการยกระดับคุณภาพชีวิตพลวัตกรรมการใช้ความรุนแรงของเด็กและเยาวชนเพื่อขับเคลื่อนยกระดับชุมชนสู่สันติสุขในจังหวัดบึงกาฬ. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(1), 97–110.
- พระครูพิศาลพัฒนานุกิจ (สุจินต์ นันทมาศ). (2568). พุทธการบริหารทุนมนุษย์ในศตวรรษที่ 21. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 8(1), 194–208.
- พระครูสมุห์พูลสวัสดิ์ ฐิตสีโล. (2567). การพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 7(3), 207–218.
- พระมหาจิณณวัตร สุจินโณ กันยาประสิทธิ์, และพระมหาธีระชัย สุจิตโต ภัคมี. (2567). ไตรสิกขากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 9(2), 2604–2612.
- พระมหาบรรณ ปญญารโ. (2565). การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามลักษณะทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ*, 5(2), 183–191.
- พระฤทธิรงค์ ขนติธมโม (บุญแสน), พระครูประยุตสารธรรม, อาทิตย์ ผ่านพูล, และณฐกร เจือจันทร์. (2569). ยุทธศาสตร์การพัฒนาพุทธนวัตกรรมเพื่อความยั่งยืนของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสารสินธุโสธร*, 2(1), 47–59.
- โยตะ ชัยวรมันกุล, สุพัฒน์ ชัยวรรณ, พระมหาวิริชัย วรินโท, ผจญ คำสูงสงฆ์, และธวัช หอมทวนลม. (2565). พุทธนวัตกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 7(2), 91–103.
- วินัส ธรรมสาโรรัชต์. (2567). การบูรณาการตามหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสำนักงานพื้นที่การศึกษาจังหวัดราชบุรี. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 13(2), 476–483.
- อรรถพล เสือคำรณ. (2566). การพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*, 6(2), A217–A228.

พุทธปรัชญากับการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่ Buddhist Philosophy and the Interpretation of the Meaning of Life in the Modern World

จุฑามาศ ภิญโญศรี
Chuthamas Pinyosri

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Mahasarakham University

*Corresponding Author E-mail: chuthamas952@gmail.com

Received: 2026-05-30; Revised: 2026-07-26; Accepted: 2026-07-29

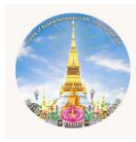
บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพุทธปรัชญาในการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่ วิเคราะห์ประเด็นสำคัญของการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมายตามแนวพุทธปรัชญา และสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงวิชาการ เพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพจากบทความวิชาการภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในวารสารในฐานข้อมูล TCI/ThaiJO ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิต ความสุข คุณภาพชีวิต การรับรู้โลก ความรู้ การดำเนินชีวิต และการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญา ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญามองความหมายของชีวิตมิใช่ในฐานะการแสวงหาความสำเร็จภายนอกหรือความพึงพอใจชั่วคราวเท่านั้น หากเป็นกระบวนการเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง เห็นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย รู้เท่าทันความสุขและความทุกข์ พัฒนาปัญญา และดำเนินชีวิตอย่างสมดุลทั้งต่อตนเองและสังคม งานวิชาการที่นำมาสังเคราะห์ร่วมกันชี้ว่า ประเด็นหลักของความหมายชีวิตตามแนวพุทธปรัชญา ประกอบด้วย การเข้าใจความจริงของชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักกาย จิต สังคม และปัญญา การสร้างความสุขอย่างมีคุณค่า การใช้สติและโยนิโสมนสิการในการรับรู้โลก และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีศีลธรรม บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูป กรอบการตีความความหมายของชีวิตเชิงพุทธ 5 มิติ ได้แก่ มิติความจริงของชีวิต มิติความรู้และการรู้เท่าทัน มิติความสุขที่มีคุณค่า มิติการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และมิติการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ข้อเสนอสำคัญคือ การทำความเข้าใจความหมายของชีวิตในสังคมเปลี่ยนเร็วควรหันกลับมาพิจารณาพุทธปรัชญาในฐานะแหล่งปัญญาสำหรับการพัฒนาชีวิต ไม่ใช่เพียงคำสอนเชิงศาสนพิธี แต่เป็นกรอบตีความโลกและชีวิตที่ยังร่วมสมัยอย่างยิ่งในปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธปรัชญา, การตีความ, ความหมายของชีวิต, โลกสมัยใหม่

Abstract

This academic article examines the role of Buddhist philosophy in interpreting the meaning of life in the modern world, analyzes key dimensions of meaningful living from a Buddhist perspective, and synthesizes academic implications for contemporary Thai society. The study employs qualitative documentary research based on Thai-language academic articles published in TCI/ThaiJO journals concerning life, happiness, quality of life, perception

of the world, knowledge, ways of living, and human development in Buddhist philosophy. The findings show that Buddhist philosophy does not interpret the meaning of life merely as the pursuit of external success or temporary pleasure. Rather, it understands life as a process of seeing reality as it is, recognizing conditionality, understanding both happiness and suffering, cultivating wisdom, and living in balance with oneself and society. The reviewed literature consistently suggests that the meaning of life in Buddhist philosophy includes understanding the truth of life, developing quality of life in physical, mental, social, and intellectual dimensions, cultivating valuable happiness, using mindfulness and wise reflection to perceive the world, and coexisting ethically with others. This article proposes a new conceptual framework called the “Five Dimensions of Buddhist Interpretation of Life’s Meaning”: the reality of life, knowledge and awareness, valuable happiness, balanced living, and supportive coexistence. It argues that interpreting the meaning of life in a rapidly changing society should return to Buddhist philosophy not merely as ritual religion, but as a living framework of wisdom for understanding the world and cultivating a meaningful human life.

Keywords: Keywords: Buddhist philosophy, hermeneutics, meaning of life, contemporary society

บทนำ

คำถามเรื่อง ชีวิตมีความหมายอย่างไร เป็นคำถามพื้นฐานของมนุษย์ทุกยุคสมัย แต่ในโลกสมัยใหม่คำถามนี้มีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะมนุษย์ต้องดำรงชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และระบบคุณค่าความสำเร็จในโลกปัจจุบันจึงมักถูกนิยามผ่านการแข่งขัน การบริโภค ความเร็ว และการยืนยันตัวตนจากภายนอก ส่งผลให้หลายคนมีเครื่องมือดำรงชีพมากขึ้น แต่กลับมีความชัดเจนต่อความหมายของชีวิตน้อยลง งานวิชาการไทยที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาจึงหันกลับมาตั้งคำถามว่า ชีวิตที่ดี ชีวิตที่มีคุณค่า และชีวิตที่มีความหมาย ควรอธิบายจากฐานคิดแบบใด และพุทธปรัชญาจะช่วยให้เข้าใจคำถามนี้ได้ลึกเพียงใด

เมื่อพิจารณาในกรอบพุทธปรัชญา ชีวิตมิได้ถูกมองเป็นเพียงการมีอยู่ทางชีวภาพ หรือการสะสมประสบการณ์แห่งความสุขตามความปรารถนาเท่านั้น หากเป็นกระบวนการของรูปนามที่อาศัยเหตุปัจจัยและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บทความเรื่อง “ชีวิตในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท” ชี้ว่า ชีวิตมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติและการเกิดดับตามเหตุปัจจัย ส่วนบทความที่ศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับปฏิจจสมุปบาท ย้ำว่า ชีวิตในพุทธปรัชญาไม่ใช่สิ่งบังเอิญ แต่เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอกและภายในอย่างเป็นระบบ ความหมายของชีวิตจึงไม่อาจแยกจากความเข้าใจเรื่องความจริงของชีวิตได้

ในอีกด้านหนึ่ง พุทธปรัชญาเสนอว่า ความหมายของชีวิตสัมพันธ์กับ วิธีรู้ และ วิธีมองโลก อย่างลึกซึ้ง บทความเรื่อง บ่อเกิดความรู้ในพุทธปรัชญา อธิบายว่า ความรู้ตามแนวพุทธเกิดจากการฟัง การคิด และการภาวนา โดยมีทั้งปรัทโธสะและโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบสำคัญ ส่วนบทความเรื่อง โลกเชิงปรนัย มุมมองและท่าทีต่อการรับรู้โลกภายนอก เสนอว่า หากมนุษย์รับรู้โลกไม่ตรงตามความเป็นจริง ก็จะทำให้เกิดความ

ยึดมั่นถือมั่นและทุกข์ตามมา แต่หากรับรู้โลกตามความเป็นจริง จะนำไปสู่การรู้เท่าทันและการคลายทุกข์ได้ การตีความความหมายของชีวิตจึงไม่ได้เริ่มจากการหาคำตอบเชิงนามธรรมเท่านั้น แต่เริ่มจากการฝึกวิธมอง วิถีรู้ และวิถีอยู่กับความจริงของโลกอย่างถูกต้องด้วย

นอกจากนี้ งานวิชาการไทยจำนวนหนึ่งยังชี้ว่า พุทธปรัชญาไม่ได้มองความหมายชีวิตในเชิงปัจเจก อย่างคับแคบ หากเชื่อมโยงกับคุณภาพชีวิต ความสุข และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น วนิชญา ชัยยา และพระมหาบุญไทย ปุณณมโน (2565) เสนอว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทครอบคลุมมิติทางกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และปัญญา ขณะที่พระณัฐภัทร กิจจกาโร (เจริญรักษ์) และพระครูวิบูลธรรมาภรณ์ (ปจฺจนตเสโน) (2562) อธิบายว่า ความสุขในพุทธปรัชญามีระดับและคุณค่าต่างกัน ไม่ใช่เพียงความสุขทางประสาทสัมผัส แต่รวมถึงความสุขที่เกิดจากจิตที่ฝึกดีและปัญญาที่เห็นจริงด้วย งานเหล่านี้สะท้อนว่า ความหมายของชีวิตในพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องกับคำถามว่า จะมีชีวิตอย่างไร มากพอ ๆ กับคำถามว่า ชีวิตคืออะไร

ในโลกสมัยใหม่ที่ความสำเร็จภายนอกมักถูกยกขึ้นเป็นมาตรวัดคุณค่าชีวิต งานอย่าง วิธีการสร้างความสุขตามหลักพุทธปรัชญา และ ความสุขในองค์กรตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ชี้เพิ่มว่า พุทธปรัชญายังมีพลังในการอธิบายชีวิตร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งในระดับปัจเจกและระดับองค์กร เพราะช่วยให้มนุษย์ แยกแยะระหว่างความสุขชั่วคราวกับความสุขที่มีคุณค่า ระหว่างการเสพกับการพัฒนา ระหว่างการยึดครองกับการรู้จักพอ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธโลกสมัยใหม่ แต่เสนอเกณฑ์ในการอยู่กับโลกสมัยใหม่อย่างมีสติและความหมายมากขึ้น

จากบริบทดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งศึกษาว่า พุทธปรัชญาช่วยตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่อย่างไร โดยสังเคราะห์ข้อเสนอจากบทความวิชาการในวารสาร TCI ที่เกี่ยวกับชีวิต ความรู้ ความสุข คุณภาพชีวิต และการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถใช้ต่อยอดได้ทั้งในเชิงวิชาการ การเรียนการสอน และการประยุกต์ใช้ในชีวิตร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ

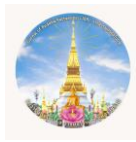
วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพุทธปรัชญาในการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของชีวิตที่มีความหมายตามแนวพุทธปรัชญาจากงานวิชาการไทยที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงแนวคิดสำหรับการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมายในสังคมร่วมสมัย

วิธีการศึกษา

บทความนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกบทความวิชาการและบทความวิจัยภาษาไทยจากวารสารในฐานข้อมูล TCI/ThaiJO ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญา ชีวิต ความหมายของชีวิต ความสุข คุณภาพชีวิต การรับรู้โลก ความรู้ และการดำเนินชีวิตในสังคมร่วมสมัย เอกสารที่นำมาสังเคราะห์เป็นบทความที่ตรวจสอบได้จากหน้าบทความหรือรูปแบบการอ้างอิงของวารสาร ซึ่งช่วยยืนยันข้อมูลผู้เขียน ปี วารสาร ปีที่ฉบับที่ และช่วงหน้าได้ในระดับ

เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารมี 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ต้องเป็นบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารไทยที่อยู่ในระบบ TCI/ThaiJO ประการที่สอง ต้องมีประเด็นเชื่อมโยงกับพุทธปรัชญาโดยตรง ไม่ว่าจะในมิติชีวิต

ความรู้ ความสุข คุณภาพชีวิต หรือการดำเนินชีวิต ประการที่สาม ต้องมีสาระที่นำมาสังเคราะห์เชิงแนวคิดได้ แม้ว่างานแต่ละชิ้นจะมีลักษณะเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยต่างกันก็ตาม การวิเคราะห์ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความและการสังเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อค้นหาแก่นร่วมของข้อเสนองานวิชาการแต่ละชิ้น แล้วพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงกรอบความคิดสำหรับตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่

ข้อจำกัดของการศึกษานี้คือ บทความที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับคำว่า ความหมายของชีวิต ในวารสาร TCI มีไม่มากนัก ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องสังเคราะห์จากบทความที่อยู่ในวงความหมายเดียวกัน เช่น ชีวิต ความสุข คุณภาพชีวิต การรับรู้โลก และการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา ดังนั้น ข้อเสนอของบทความนี้จึงเป็นการสังเคราะห์เชิงแนวคิดจากฐานข้อมูลที่มีอยู่ มากกว่าการสรุปผลเชิงทดลองหรือเชิงสำรวจเฉพาะประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ผลการศึกษา

พบว่า พุทธปรัชญามองความหมายของชีวิตมิใช่ในฐานะการแสวงหาความสำเร็จภายนอกหรือความพึงพอใจชั่วคราวเท่านั้น หากเป็นกระบวนการเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง เห็นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย รู้เท่าทันความสุขและความทุกข์ พัฒนาปัญญา และดำเนินชีวิตอย่างสมดุลทั้งต่อตนเองและสังคม งานวิชาการที่นำมาสังเคราะห์ร่วมกันชี้ว่า ประเด็นหลักของความหมายชีวิตตามแนวพุทธปรัชญา ประกอบด้วย การเข้าใจความจริงของชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักกาย จิต สังคม และปัญญา การสร้างความสุขอย่างมีคุณค่า การใช้สติและโยนิโสมนสิการในการรับรู้โลก และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีศีลธรรม บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูป กรอบการตีความความหมายของชีวิตเชิงพุทธ 5 มิติ ได้แก่ มิติความจริงของชีวิต มิติความรู้และการรู้เท่าทัน มิติความสุขที่มีคุณค่า มิติการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และมิติการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ข้อเสนอสำคัญคือ การทำความเข้าใจความหมายของชีวิตในสังคมเปลี่ยนเร็วควรหันกลับมาพิจารณาพุทธปรัชญาในฐานะแหล่งปัญญาสำหรับการพัฒนาชีวิต ไม่ใช่เพียงคำสอนเชิงศาสนพิธี แต่เป็นกรอบตีความโลกและชีวิตที่ยังร่วมสมัยอย่างยิ่งในปัจจุบัน

อภิปรายผล

1) พุทธปรัชญาเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจ ความจริงของชีวิต มากกว่าการแสวงหาคำตอบเชิงปลอมใจ

ผลการสังเคราะห์ชี้ว่า จุดตั้งต้นของความหมายชีวิตในพุทธปรัชญาไม่ได้อยู่ที่การสร้างความรู้สึกรดีให้ตนเองเท่านั้น แต่อยู่ที่การเห็นชีวิตตามความเป็นจริง บทความเรื่อง ชีวิตในทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทอธิบายว่า ชีวิตเป็นกระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัย และบทความเปรียบเทียบกระบวนการชีวิตตามทัศนะของจักรกลนิยมกับภูิจสมุปปาท ก็ย้ำว่าชีวิตมนุษย์ไม่ใช่สิ่งเกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่ขึ้นอยู่กับระบบเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ ความหมายของชีวิตจึงไม่ใช่การตั้งคำถามแบบลอยตัวว่า เกิดมาทำไม เพียงอย่างเดียว แต่คือการเข้าใจว่า ชีวิตกำลังเป็นไปอย่างไร อยู่ภายใต้กฎใด และเราจะวางท่าต่อชีวิตอย่างไรเมื่อเห็นเงื่อนไขเหล่านั้นชัดเจน

ข้อค้นพบนี้ทำให้เห็นความแตกต่างสำคัญระหว่างพุทธปรัชญากับการแสวงหาความหมายแบบเน้นอารมณ์ปลอมประโลม เพราะพุทธปรัชญาไม่ได้เริ่มจากการทำให้มนุษย์รู้สึกว่ามีค่า แต่เริ่มจากการพาให้มนุษย์เข้าใจความไม่เที่ยง ความเป็นเหตุปัจจัย และความจริงของทุกข์ก่อน แล้วจึงค่อยขยายไปสู่การดำเนิน

ชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง นี่คือเหตุผลที่การตีความความหมายของชีวิตแบบพุทธ ไม่แยกจากการเรียนรู้ความจริงของชีวิตเลย

2) ความหมายของชีวิตในพุทธปรัชญาสัมพันธ์กับ วิธีรู้ และ วิธีมอง

งานเรื่อง บ่อเกิดความรู้ในพุทธปรัชญา ชี้ว่า ความรู้ในพุทธปรัชญามีทั้งสุดมยปัญญา จินตามยปัญญา และภวานามยปัญญา นั้นหมายความว่าชีวิตที่มีความหมายไม่อาจเกิดจากการรับข้อมูลเพียงอย่างเดียว แต่ต้องผ่านการคิด พิจารณา และอบรมตนจนเกิดปัญญา ขณะเดียวกัน บทความเรื่อง โลกเชิงปรนัย มุมมองและท่าทีต่อการรับรู้โลกภายนอก เสนอว่า หากมนุษย์รับรู้โลกอย่างผิดเพี้ยน ก็จะทำให้เกิดความยึดมั่นและกลายเป็นทุกข์ แต่หากรับรู้โลกตามความเป็นจริง จะเกิดการรู้เท่าทันและคลี่คลายทุกข์ได้ ความหมายของชีวิตตามแนวพุทธจึงสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการพัฒนาวิธีรู้และวิธีมองโลกของตนเอง

ในมุนี พุทธปรัชญาไม่ได้ให้ความสำคัญกับคำตอบสำเร็จรูปว่าชีวิตควรเป็นแบบใดเท่านั้น แต่เน้นสร้าง เครื่องมือภายใน ให้มนุษย์สามารถอ่านโลกและอ่านชีวิตได้อย่างถูกต้องมากขึ้น เมื่อวิธีมองเปลี่ยน ความหมายของชีวิตก็เปลี่ยนตามไปด้วย จากเดิมที่อาจวัดชีวิตจากการครอบครองหรือการยอมรับของผู้อื่น ก็เปลี่ยนมาเป็นการเข้าใจเหตุปัจจัย เห็นความไม่เที่ยง และใช้ปัญญากำกับการดำเนินชีวิตมากขึ้น

3) ชีวิตที่มีความหมายมิใช่ชีวิตที่มีความสุขแบบฉาบฉวย แต่เป็นชีวิตที่พัฒนาความสุขอย่างมีคุณค่า

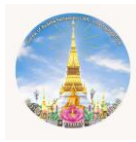
งานวิชาการเกี่ยวกับความสุขตามพุทธปรัชญาให้ข้อเสนอที่ชัดเจนต่อคำถามเรื่องความหมายของชีวิต พระณัฐภัทร กิจจกาโร (เจริญรักษ์) และพระครูวิบูลธรรมาภรณ์ (ปัจจนตเสโน) (2562) ระบุว่า ความสุขในพุทธปรัชญามีหลายระดับ และความสุขที่ประณีตกว่าคือความสุขที่ไม่ขึ้นต่อการเสพอารมณ์ทางประสาทสัมผัสเท่านั้น ด้านจักรพงษ์ ทิพสูงเนิน, ร้อยตำรวจเอก รณชัย ตาแก้ว และเกียรติยศ บุญเจือ (2566) เสนอวิธีการสร้างความสุขตามหลักพุทธปรัชญาในฐานะกระบวนการสร้างดุลยภาพทางชีวิต ขณะที่สิรินทร์ กันยาริยะ และชลันธร กันยาริยะ (2567) ขยายแนวคิดนี้ไปถึงระดับองค์กร โดยชี้ว่าความสุขเชิงพุทธสามารถเชื่อมกับการทำงานและคุณภาพชีวิตร่วมสมัยได้ด้วย

ข้อค้นพบเหล่านี้ทำให้เห็นว่า พุทธปรัชญาไม่ปฏิเสธความสุข แต่แยกแยะว่าความสุขแบบใดมีส่วนสร้างชีวิตที่มีความหมายจริง ชีวิตที่มีความหมายจึงมิใช่ชีวิตที่ไม่มีความสุข หากเป็นชีวิตที่รู้จักเลือกและพัฒนาความสุขจากระดับหยาบไปสู่ระดับละเอียด จากความสุขที่ขึ้นต่อวัตถุหรือการบริโภค ไปสู่ความสุขจากความสงบภายใน คุณธรรม และปัญญา ยิ่งชีวิตเชื่อมกับความสุขที่มีคุณค่าได้มากเท่าใด ชีวิตก็ยิ่งมีความหมายมากขึ้นเท่านั้น

4) ความหมายของชีวิตต้องวัดจาก คุณภาพชีวิตทั้งระบบ ไม่ใช่ความสำเร็จด้านใดด้านหนึ่ง

วนิชญา ชัยยา และพระมหาบุญไทย ปุณณมโน (2565) เสนอว่าคุณภาพชีวิตของคนไทยในศตวรรษที่ 21 ตามหลักพุทธปรัชญาเกรวาทครอบคลุม 4 ด้าน คือ กาย จิตใจและอารมณ์ สังคมและสิ่งแวดล้อม และปัญญา งานนี้ช่วยให้เห็นว่า พุทธปรัชญาไม่มองชีวิตแยกส่วน แต่เห็นการดำรงอยู่ของมนุษย์เป็นระบบที่สัมพันธ์กันทั้งหมด ข้อเสนอในแนวเดียวกันยังปรากฏในงานของพระครูศรีวชิรมิต (บุญเชิด ไพโรจน์) สมบูรณ์ บุญโท และสวัสดิ์ อโณทัย. (2568) เรื่อง การบูรณาการพุทธปรัชญาในพระมหากษัตริย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน

เมื่อมองผ่านกรอบนี้ ความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่จึงไม่ควรถูกลดทอนเหลือเพียงรายได้ ตำแหน่ง หรือการยอมรับทางสังคม เพราะหากชีวิตด้านอื่น ๆ เสียสมดุล ไม่ว่าจะเป็นจิตใจ ความสัมพันธ์ หรือปัญญา ความสำเร็จภายนอกก็ไม่อาจรับประกันความหมายภายในได้ พุทธปรัชญาจึงเสนอเกณฑ์วัดชีวิตที่กว้าง

และลึกกว่า กล่าวคือ ชีวิตมีความหมายเมื่อมนุษย์พัฒนาตนได้อย่างสมดุลและลดเหตุแห่งทุกข์ได้จริง ไม่ใช่เพียงสะสมปัจจัยแห่งความพึงพอใจภายนอก

5) โลกสมัยใหม่ยิ่งเปลี่ยนเร็ว ยิ่งต้องอาศัยสติ ปัญญา และศีลธรรมในการตีความชีวิต

แม้งานหลายชิ้นที่นำมาสังเคราะห์ไม่ได้ใช้คำว่า โลกสมัยใหม่ โดยตรงทุกชิ้น แต่สาระร่วมกันชี้ว่า พุทธปรัชญามีคุณูปการสูงต่อการวางหลักชีวิตในบริบทที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงเร็ว บทความเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตตามวิถีสังคมชาวพุทธสะท้อนว่าการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนามีมิติทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชน ขณะที่บทความเรื่องแนวคิดการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักพุทธปรัชญา ชี้ให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมยังใช้กำกับชีวิตในบริบทที่เปลี่ยนไปของสังคมไทยได้อย่างต่อเนื่อง พุทธปรัชญาจึงไม่ได้มีความหมายเฉพาะในอดีต แต่ยังทำหน้าที่เป็นกรอบตีความชีวิตในทุกช่วงวัยของสังคมร่วมสมัยได้

นัยสำคัญของข้อค้นพบนี้คือ พุทธปรัชญาไม่ได้ให้ คำตอบสำเร็จ แก่ชีวิต แต่ให้หลักสำหรับพิจารณาชีวิตอย่างมีสติและมีปัญญา นั่นคือเห็นความจริงของโลก ไม่หลงไปกับคุณค่าแบบฉาบฉวย รู้จักพอดี มีเกณฑ์ภายในกำกับการเลือก และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีเมตตาและรับผิดชอบ เมื่อโลกภายนอกยิ่งเร่งและยิ่งผันผวนหลักภายในแบบนี้จึงจำเป็นต่อการรักษาความหมายของชีวิตไว้ไม่ให้ถูกกระแสภายนอกพัดพาไปง่าย ๆ

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์บทความครั้งนี้ ผู้เขียนขอเสนอกรอบแนวคิด การตีความความหมายของชีวิตเชิงพุทธ 5 มิติ ดังนี้

1. **มิติความจริงของชีวิต** ชีวิตมีความหมายเมื่อมนุษย์เข้าใจว่าชีวิตเป็นกระบวนการของเหตุปัจจัย ไม่ใช่สิ่งคงที่หรือสิ่งที่ควบคุมได้ทั้งหมด การเห็นความไม่เที่ยงและความสัมพันธ์ของเงื่อนไขชีวิต ช่วยให้ผู้ไม่หลงยึดชีวิตในแบบตายตัวเกินไป

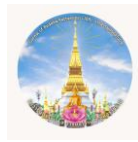
2. **มิติความรู้และการรู้เท่าทัน** ความหมายของชีวิตเกิดจากการพัฒนาวิธีรู้ วิธีคิด และวิธีมองโลกอย่างแยกกาย ผ่านการฟัง การคิด และการภาวนา รวมทั้งการรู้เท่าทันการรับรู้ของตนเอง

3. **มิติความสุขที่มีคุณค่า** ชีวิตมีความหมายไม่ใช่เพราะมีความสุขมากที่สุด แต่เพราะสามารถแยกแยะและพัฒนาความสุขจากระดับหยาบไปสู่ความสุขที่ประณีตและเกื้อหนุนการพัฒนาตนเองได้

4. **มิติการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล** ชีวิตที่มีความหมายต้องเชื่อมโยง จิต สังคม และปัญญาเข้าด้วยกัน ไม่พัฒนาเพียงด้านเดียวจนอีกด้านหนึ่งพร่องหรือเสียสมดุล

5. **มิติการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล** พุทธปรัชญาไม่ได้มองความหมายของชีวิตในฐานะเรื่องส่วนตัวล้วน ๆ แต่เชื่อมกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีศีลธรรม เมตตา และความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

กรอบ 5 มิตินี้ช่วยขยายความเข้าใจว่า ความหมายของชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาไม่ได้อยู่ที่คำตอบเพียงประโยคเดียว แต่อยู่ที่การพัฒนาวิธีอยู่ วิธีรู้ วิธีสุข และวิธีสัมพันธ์กับโลกอย่างถูกต้องและสมดุลมากขึ้นเรื่อย ๆ

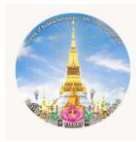

ภาพที่1 AI โมเดลการตีความความหมายของชีวิตเชิงพุทธ 5 มิติ

บทสรุป

บทความนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธปรัชญามีศักยภาพสูงในการตีความความหมายของชีวิตในโลกสมัยใหม่ เพราะมิได้ตอบคำถามเรื่องชีวิตด้วยถ้อยคำปลอปใจเพียงอย่างเดียว แต่ให้กรอบคิดที่เชื่อมความจริงของชีวิต การรับรู้โลก ความสุข คุณภาพชีวิต และการอยู่ร่วมกันในสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ จากการสังเคราะห์บทความในวารสาร TCI พบว่า ความหมายของชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาอยู่ที่การเห็นชีวิตตามความเป็นจริง พัฒนาปัญญา รู้เท่าทันความสุขและความทุกข์ ดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และใช้ชีวิตอย่างเกื้อกูลต่อผู้อื่น

กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธปรัชญาไม่ได้ปฏิเสธโลกสมัยใหม่ แต่เสนอว่า ท่ามกลางโลกที่เร่งเร็วและเต็มไปด้วยสิ่งล่อใจภายนอก มนุษย์ยังจำเป็นต้องมีหลักภายในสำหรับตีความชีวิตของตนเอง หากไม่มีหลักภายใน ความหมายของชีวิตก็อาจถูกกำหนดด้วยมาตรฐานภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่หากมีสติ ปัญญา และความเข้าใจเหตุปัจจัย ชีวิตก็จะไม่เพียง “ดำรงอยู่” หากยัง “ดำเนินไปอย่างมีความหมาย” ได้ด้วย นี่คือคุณค่าร่วมสมัยของพุทธปรัชญาที่ควรถูกนำกลับมาพิจารณาอย่างจริงจังทั้งในแวดวงวิชาการและในชีวิตประจำวัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควรมีการวิจัยต่อยอดที่เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความหมายของชีวิตในพุทธปรัชญากับกรอบคิดสมัยใหม่ เช่น อัตถิภาวนิยม จิตวิทยาเชิงบวก หรือปรัชญาความสุข เพื่อขยายบทสนทนาทางวิชาการให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์ในกลุ่มวัยต่าง ๆ เพื่อดูว่ากรอบการตีความชีวิตเชิงพุทธสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตจริงของผู้คนอย่างไร

ข้อเสนอแนะเชิงการศึกษา

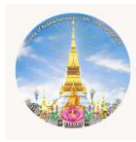
สถาบันการศึกษาควรนำประเด็นเรื่องชีวิต ความสุข คุณค่า และการรู้เท่าทันตนเองตามแนวพุทธปรัชญาไปบูรณาการกับการเรียนการสอน ไม่ใช่จำกัดไว้เฉพาะวิชาศาสนาหรือศีลธรรม แต่ใช้เป็นฐานของการพัฒนาผู้เรียนให้คิดเป็นและอยู่เป็นในโลกสมัยใหม่มากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การประยุกต์พุทธปรัชญาในชีวิตร่วมสมัยควรเน้นการฝึกสติ การพิจารณาอย่างแยบคาย การแยกแยะความสุข และการจัดสมดุลชีวิต มากกว่าการยึดเฉพาะพิธีกรรมหรือการรับรู้เชิงศรัทธาเพียงด้านเดียว เพราะหัวใจของความหมายชีวิตเชิงพุทธอยู่ที่การเปลี่ยนวิถีมองและวิธีอยู่กับชีวิตอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- จักรพงษ์ ทิพสุณิน รวิช ตาแก้ว และ กิรติ บุญเจือ. (2566). วิธีการสร้างความสุขตามหลักพุทธปรัชญา. *วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 6(1), 74–84.
- พระณัฐภัทร กิจจกาโร (เจริญรักษ์) และ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน. (2562). ความสุขในพุทธปรัชญา. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 3(2), 93–104.
- พระครูศรีวชิรมิต (บุญเชิด ไพโรจน์) สมบูรณ์ บุญโท และสวัสต์ อโณทัย. (2568). การบูรณาการพุทธปรัชญาในพระมหากษัตริย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสารเซนต์จอห์น (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 28(42), 227–241.
- วนิชญา ชัยยา และ พระมหาบุญไทย ปุณณมโน(2565). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในศตวรรษที่ 21 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 27(2), 181–194
- สิรินทร์ กันยาวิริยะ และ ชีสา กันยาวิริยะ. (2567). ความสุขในองค์กรตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารสถาบันพอดี้*, 1(4), 23–33.

พระพุทธศาสนากับการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว Buddhism and the Cultivation of Psychological Resilience in a Rapidly Changing Society

นางสาวชญญา สืบอมรพิมล¹ นายณัฐวัฒน์ ตั้งกาญจนภาส²
Ms. Chanya Suebomonpimol¹ Mr. Nattawat Tangkanchanaphas²

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์^{1 2}
College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University, Tha Phra Chan Campus^{1 2}

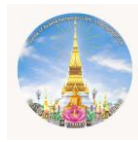
*Corresponding Author E-mail: chanya022000@gmail.com

Received: 2026-07-03; Revised: 2026-07-29; Accepted: 2026-08-05

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว วิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิคุ้มกันทางจิตใจตามแนวพุทธบูรณาการ และสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงวิชาการเพื่อประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพจากบทความวิชาการภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI จำนวน 12 เรื่อง ครอบคลุมประเด็นสติ ความยืดหยุ่นทางจิตใจ สุขภาวะองค์รวม ภาวนา 4 พลังจิตตามแนวพุทธจิตวิทยา การลดความเครียด และการพัฒนาจิตใจในกลุ่มเยาวชน นิสิตนักศึกษา วัยทำงาน และผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีได้มองภูมิคุ้มกันทางจิตใจเพียงในมิติของการป้องกันปัญหาสุขภาพจิต แต่เห็นเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างองค์รวม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ สติสัมปชัญญะ การรู้เท่าทันอารมณ์ การเผชิญปัญหาอย่างมีปัญญา การพึ่งตนเองอย่างสมดุล ความหวัง ความยืดหยุ่นทางใจ และการพัฒนาความสัมพันธ์กับสังคมผ่านศีลและเมตตา งานวิชาการที่สังเคราะห์ร่วมกันชี้ว่า หลักสติ ภาวนา 4 พละ 5 อริยสัจ 4 และพุทธจิตวิทยา สามารถใช้เป็นกรอบสร้างพลังใจ ลดความเครียด เสริมสุขภาวะทางจิต และทำให้บุคคลรับมือกับความไม่แน่นอนของชีวิตได้ดีขึ้น บทความนี้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ “กรอบพุทธภูมิคุ้มกันทางจิตใจ 5 มิติ” ได้แก่ มิติการรู้เท่าทันตน มิติการตั้งมั่นทางใจ มิติการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลสมดุล มิติการมองปัญหาอย่างเข้าใจเหตุปัจจัย และมิติการเกื้อกูลทางสังคมเชิงพุทธ ข้อเสนอสำคัญคือ การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในสังคมไทยไม่ควรจำกัดอยู่ในบริการรักษาหรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่ควรพัฒนาเป็นฐานการเรียนรู้ การดูแลตนเอง และการสร้างวัฒนธรรมจิตใจที่มั่นคงในครอบครัว สถานศึกษา องค์กร และชุมชนด้วย

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ, พุทธจิตวิทยา, สุขภาวะทางจิต, สังคมเปลี่ยนเร็ว

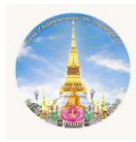
Abstract

This academic article examines the role of Buddhism in strengthening psychological immunity in a rapidly changing society, analyzes the components of mental resilience within an integrated Buddhist framework, and synthesizes academic implications for contemporary Thai society. The study employs qualitative documentary research based on 12 Thai-language journal articles published in TCI-indexed journals. The selected works cover mindfulness, psychological resilience, holistic well-being, Bhavana 4, Buddhist psychological strength, stress reduction, and mental development among youth, university students, working-age adults, and older persons. The findings show that Buddhism does not understand psychological immunity merely as protection from mental illness. Rather, it sees it as a holistic process of human development. Key components include mindfulness, emotional awareness, wise coping, balanced self-reliance, hope, psychological flexibility, and socially grounded moral living through ethics and compassion. The reviewed literature consistently indicates that mindfulness, Bhavana 4, Bala 5, the Four Noble Truths, and Buddhist psychology can be used as practical frameworks for cultivating inner strength, reducing stress, promoting mental well-being, and enhancing the capacity to cope with uncertainty. This article proposes a new conceptual framework called the “Five Dimensions of Buddhist Psychological Immunity”: self-awareness, mental stability, ethical and balanced living, causal understanding of suffering, and Buddhist-oriented social support. It argues that strengthening psychological immunity in Thai society should not be limited to clinical services or crisis intervention. Instead, it should be developed as a cultural and educational foundation for self-care, mental stability, and collective well-being in families, schools, workplaces, and communities.

Keywords: Buddhism, psychological immunity, Buddhist psychology, mental well-being, rapidly changing society

บทนำ

สังคมร่วมสมัยเป็นสังคมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี โครงสร้างครอบครัว รูปแบบการทำงาน และวิถีความสัมพันธ์ของผู้คน ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้มนุษย์ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอน ความเร่งรีบ ภาวะกดดัน และความเปราะบางทางอารมณ์มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง งานวิชาการไทยจำนวนหนึ่งจึงหันมาศึกษาว่า การสร้าง “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการลดความเครียดหรือบรรเทาอาการทางจิตใจเฉพาะหน้า แต่ควรหมายถึงศักยภาพภายในที่ช่วยให้บุคคลตั้งหลัก รับรู้ปัญหา ปรับตัว และกลับคืนสู่สมดุลได้อย่างเหมาะสม ประสาร ศรีพงษ์เพ็ล (2568) เสนอว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตในยุคชีวิตวิถีใหม่ของนิสิตนักศึกษาประกอบด้วยอย่างน้อย 5 องค์ประกอบ คือ สติสัมปชัญญะ ความหวัง การพึ่งพาตนเอง การเผชิญปัญหา และความยืดหยุ่น ซึ่งสะท้อนชัดว่าภูมิคุ้มกันทางใจเป็นโครงสร้างเชิงบวกของการดำเนินชีวิต มิใช่เพียงการไม่มีโรคหรือความผิดปกติทางจิตเท่านั้น

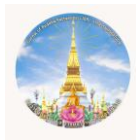
ในบริบทเช่นนี้ พระพุทธศาสนาได้รับความสนใจมากขึ้นในฐานะแหล่งทรัพยากรทางปัญญาและการปฏิบัติสำหรับเสริมสร้างความมั่นคงภายใน หลายบทความในวารสาร TCI ชี้ตรงกันว่า หลักธรรมสำคัญ เช่น สติ ภาวนา 4 พละ 5 อริยสัจ 4 และแนวพุทธจิตวิทยา สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสมรรถภาพจิต ลดความเครียด และส่งเสริมสุขภาวะองค์รวมของมนุษย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม พระพรหมบัณฑิต (2556) อธิบายว่า พุทธบูรณาการมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมไปพร้อมกัน มิใช่การแยกเรื่องธรรมะออกจากชีวิตจริง ขณะที่พระสมุห์วัลลภ วุลโล (2559) ชี้ว่า การพัฒนาจิตในมิติพุทธศาสนาเป็นหนทางลดความยึดติดและช่วยให้บุคคลมีใจมั่นคงขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองและวิถีชีวิตสมัยใหม่

หากพิจารณางานศึกษาระยะหลัง จะพบแนวโน้มสำคัญว่า นักวิชาการไทยมิได้ใช้พุทธศาสนาในลักษณะคำสอนเชิงนามธรรมเท่านั้น แต่พยายามแปลหลักธรรมให้เป็นกรอบปฏิบัติการทางจิตใจที่สอดคล้องกับปัญหาจริงของแต่ละช่วงวัย เช่น พรทิพย์ เกศตระกูล สิริวัฒน์ ศรีเครือดง และกมลาศ ภูวนาธิพงศ์ (2565) เสนอ “พุทธจิตวิทยาเพื่อพลังใจวัยรุ่น” เพื่อพัฒนาพลังใจในกลุ่มเยาวชน ขณะที่พุทธชาติ แผนสมบุญ สุวัฒน์รักขันโท โกศล จึงเสถียรทรัพย์ และเชน นคร (2567) พัฒนาตัวบ่งชี้ภูมิคุ้มกันทางใจเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตวิถีใหม่ของเยาวชนไทยโดยใช้แนวพุทธจิตวิทยาเป็นฐาน งานทั้งสองชิ้นสะท้อนว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตใจสามารถออกแบบและอธิบายได้ในลักษณะเป็นระบบ ไม่ใช่เพียงคำสอนเชิงคุณธรรมทั่วไป

ในกลุ่มผู้สูงอายุและวัยทำงาน งานวิจัยและบทความวิชาการยังต่อยอดศักยภาพของพุทธศาสนาในการเสริมพลังทางจิต วุฒิชัย อุทธาพงษ์ สิริวัฒน์ ศรีเครือดง และกมลาศ ภูวนาธิพงศ์ (2566) ชี้ว่า การฝึกสติช่วยพัฒนาความยืดหยุ่นทางจิตใจในผู้สูงอายุได้ ขณะที่วรัญญา สิริโพธิธนากุล (2568) พบว่า ปัจจัยตามแนวพุทธจิตวิทยา โดยเฉพาะพละ 5 มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงกับสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุ ส่วนปรีญาณี กองบุญมา กมลาศ ภูวนาธิพงศ์ และวิชชุดา จิตติโชติรัตน์ (2568) อธิบายว่า คนวัยทำงานในกลุ่มแผนกวิจเจเนอเรนซ์เผชิญแรงกดดันจากการดูแลทั้งบุตรและบุพการี สามารถใช้กรอบภาวนา 4 และพุทธจิตวิทยาเพื่อสร้างสมดุลชีวิตและลดภาวะหมดไฟได้อย่างมีนัยสำคัญ

ยิ่งไปกว่านั้น งานด้านสุขภาวะเชิงพุทธยังมีได้มุ่งเฉพาะผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตเท่านั้น แต่ครอบคลุมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในวงกว้างด้วย จิรัชญา เชียงกุล และเมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ (2567) เสนอการพัฒนาสุขภาวะองค์รวมอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจิตวิทยา ขณะที่ณญาณ นลินชวัลย์ เมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ และสิริวัฒน์ ศรีเครือดง (2567) อธิบายว่าหลักภาวนา 4 สามารถเป็นฐานของการพัฒนาสุขภาวะอย่างสมดุลทั้งกาย ศีล จิต และปัญญา ส่วนณญาณ นลินชวัลย์ วิชชุดา จิตติโชติรัตน์ และเมธาวิ อุดมธรรมานุภาพ (2568) เน้นย้ำว่า “สติ” เป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมจิตใจ จัดการอารมณ์ และเพิ่มความสามารถในการเผชิญความท้าทายในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวคิดและข้อค้นพบข้างต้น จึงมีประเด็นสำคัญทางวิชาการว่า พระพุทธศาสนาสามารถอธิบาย “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” ได้อย่างไรในบริบทสังคมเปลี่ยนเร็ว และองค์ประกอบใดของพุทธธรรมที่ช่วยให้มนุษย์รับมือกับความเร่ง ความไม่แน่นอน และความทุกข์ในชีวิตร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน บทความนี้จึงมุ่งสังเคราะห์องค์ความรู้จากบทความวารสาร TCI เพื่อพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิดที่สามารถใช้ต่อยอดทั้งในระดับวิชาการ การศึกษา การดูแลสุขภาพจิต และการออกแบบกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาวะในสังคมไทยได้อย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระพุทธศาสนาในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว
2. เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของภูมิคุ้มกันทางจิตใจตามแนวพุทธบูรณาการจากงานวิชาการไทยที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงแนวคิดสำหรับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตของเยาวชน นิสิตนักศึกษา วัยทำงาน และผู้สูงอายุ

วิธีการศึกษา

บทความนี้ใช้วิธีวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ โดยคัดเลือกบทความวิชาการและบทความวิจัยภาษาไทยที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI/ThaiJO ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา พุทธจิตวิทยา สุขภาวะทางจิต ความยืดหยุ่นทางจิตใจ ภูมิคุ้มกันทางใจ การลดความเครียด และการพัฒนาจิตใจในบริบทสังคมร่วมสมัย เอกสารที่นำมาสังเคราะห์จำนวน 12 เรื่อง ครอบคลุมช่วงปี 2556-2568 และมีทั้งบทความเชิงแนวคิด บทความวิจัย และบทความที่พัฒนาโมเดลหรือตัวบ่งชี้เฉพาะด้าน

เกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารมี 3 ประการ คือ ประการแรก ต้องเป็นผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร TCI หรือเผยแพร่ผ่านระบบ ThaiJO ที่ตรวจสอบรายละเอียดบรรณานุกรมได้ ประการที่สอง ต้องมีเนื้อหาเชื่อมโยงกับสุขภาวะทางจิต ภูมิคุ้มกันทางใจ หรือพลังใจตามแนวพุทธศาสนาโดยตรง ประการที่สาม ต้องมีข้อค้นพบหรือข้อเสนอที่สามารถนำมาสังเคราะห์ในเชิงแนวคิดได้ แม้ว่าจะงานแต่ละชิ้นจะใช้กลุ่มตัวอย่างและบริบทต่างกันก็ตาม การวิเคราะห์ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความและการสังเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อค้นหาแก่นร่วมของข้อเสนอจากงานวิชาการแต่ละชิ้น

ทั้งนี้ บทความนี้ตีความคำว่า “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” ในความหมายกว้าง โดยครอบคลุมแนวคิดที่ปรากฏในวารสารไทยหลายคำ เช่น ความยืดหยุ่นทางจิตใจ พลังใจ สุขภาวะทางจิต การเผชิญปัญหา ความหวัง การพึ่งตนเอง การจัดการความเครียด และสุขภาวะองค์รวม เนื่องจากงานวิชาการไทยในช่วงหลังมักใช้นิยามและคำเฉพาะแตกต่างกัน แต่มีแก่นร่วมคือการทำให้อุทิศ “ตั้งหลักได้” เมื่อต้องเผชิญความทุกข์ ความกดดัน หรือความไม่แน่นอนของชีวิต

ข้อจำกัดของการศึกษานี้คือ เอกสารที่นำมาสังเคราะห์มีทั้งบทความวิชาการและบทความวิจัย จึงมีระดับความเข้มของหลักฐานต่างกัน บางชิ้นเน้นการเสนอกรอบแนวคิด ขณะที่บางชิ้นมีข้อมูลเชิงประจักษ์เฉพาะกลุ่ม เช่น เยาวชน ผู้สูงอายุ หรือนิสิตนักศึกษา อย่างไรก็ตาม การมีกรณีศึกษาหลากหลายช่วงวัยกลับช่วยให้เห็นภาพรวมของการประยุกต์ใช้พระพุทธศาสนาในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจได้ชัดเจนขึ้นในเชิงเปรียบเทียบ

อภิปรายผล

1) สังคมเปลี่ยนเร็วทำให้ภูมิคุ้มกันทางจิตใจเป็นประเด็นแกนกลางของการพัฒนามนุษย์

จากการสังเคราะห์เอกสารพบว่า งานวิชาการไทยมองตรงกันว่า ความเร่งของสังคมสมัยใหม่ส่งผลให้มนุษย์เผชิญความกดดันหลายระดับพร้อมกัน ทั้งความเครียดจากการเรียน การทำงาน การดูแลครอบครัว ภาวะหมดไฟ และความวิตกกังวลต่ออนาคต งานของปรีญาณี กองบุญมาและคณะ (2568) ชี้ให้เห็นชัดในกรณีคนวัยทำงานกลุ่มแซนด์วิชเจนเนอเรชันซึ่งต้องรับภาระสองชั้นพร้อมกัน ส่วนประสาร ศรีพงษ์เพิลิต (2568) สะท้อน

ในกลุ่มนิสิตนักศึกษาว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตในยุคชีวิตวิถีใหม่มีใช้คุณลักษณะรอง แต่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการดำรงชีวิตในสังคมร่วมสมัย เพราะเชื่อมโยงกับการตัดสินใจ การรับมือปัญหา และความสามารถในการรักษาสมดุลภายในตนเอง

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของพระสมุห์วัลลภ วลฺโล (2559) ที่ว่า สังคมปัจจุบันทำให้ผู้คนต้องการการพัฒนาจิตในรูปแบบที่ตอบโจทย์ชีวิตจริงมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเผชิญความยึดติด ความไม่พอดี และการแข่งขันไม่สิ้นสุด ดังนั้น การสร้างภูมิคุ้มกันทางใจจึงไม่ใช่เรื่องของทฤษฎีโลก แต่เป็นการฝึกใจให้สามารถอยู่ในโลกที่เปลี่ยนเร็วโดยไม่แตกสลายง่าย ๆ

2) พระพุทธศาสนามองภูมิคุ้มกันทางจิตในฐานะกระบวนการพัฒนาทั้งระบบ

เมื่อพิจารณาแนวคิดจากงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดการดูแลจิตใจไว้ที่การบรรเทาอาการเชิงลบเท่านั้น แต่เน้นการพัฒนามนุษย์ทั้งระบบ ตั้งแต่ความประพฤติ ความสัมพันธ์ การฝึกใจ และการพัฒนาปัญญา พระพรหมบัณฑิต (2556) เสนอว่าการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคมไปพร้อมกัน ขณะที่จิรัชญา เชียงกุล และเมธาวี อุดมธรรมานุภาพ (2567) อธิบายว่าสุขภาวะตามแนวพุทธจิตวิทยาเป็นสุขภาวะองค์รวมที่ครอบคลุมหลายมิติ ไม่ใช่เพียงความรู้สึกสบายใจชั่วคราว

แนวคิดนี้ได้รับการขยายความอย่างเป็นรูปธรรมในบทความของณญาณ นลินขวัญ เมธาวี อุดมธรรมานุภาพ และสิริวิวัฒน์ ศรีเครือดง (2567) ซึ่งเสนอว่า หลักภavana 4 ได้แก่ กายภาวนา คีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เป็นกรอบพัฒนาสุขภาวะองค์รวมที่เชื่อมโยงกันทั้งหมด กล่าวคือ หากชีวิตเสียสมดุลในมิติใดมิติหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อมิติอื่น ๆ ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” ตามแนวพุทธมิใช่เพียงความแข็งแรงทางอารมณ์ แต่คือภาวะที่บุคคลมีฐานชีวิตสมดุลพอจะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างไม่หวั่นไหวเกินควร

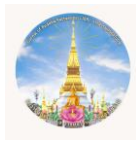
3) “สติ” คือแกนกลางของการรู้เท่าทันและการคืนสมดุลทางใจ

งานวิชาการที่สังเคราะห์เกือบทุกชิ้นให้ความสำคัญกับ “สติ” อย่างเด่นชัด ในเชิงทฤษฎี ณญาณ นลินขวัญ วิชชุดา จิตโชติรัตน์ และเมธาวี อุดมธรรมานุภาพ (2568) ชี้ว่า สติทำหน้าที่ทั้งในการควบคุมจิตใจ การจัดการอารมณ์ การตัดสินใจ และการเพิ่มความตระหนักรู้ในปัจจุบันขณะ ส่วนประสาร ศรีพงษ์เพลิต (2568) ก็พบว่า สติสัมพันธ์เป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของภูมิคุ้มกันทางจิตในกลุ่มนิสิตนักศึกษาอย่างชัดเจน

ในเชิงปฏิบัติ วุฒิชัย อุททาพงษ์และคณะ (2566) อธิบายว่า การฝึกสติช่วยพัฒนาความยืดหยุ่นทางจิตใจในผู้สูงอายุ ทำให้สามารถฟื้นตัวจากวิกฤตทั้งทางร่างกายและจิตใจได้ดีขึ้น ขณะที่ชัยวัฒน์กิตตินนท์ สงค์จันทร์ (2567) พบว่า โปรแกรมกลุ่มพัฒนาตนเชิงพุทธร่วมกับการฝึกสมาธิแบบอานาปานสติช่วยลดความเครียดของพนักงานเอกชนอย่างมีนัยสำคัญ ผลการศึกษาทั้งสองชิ้นทำให้เห็นว่าสติไม่ใช่เพียงหลักธรรมเชิงอุดมคติ แต่เป็นทักษะทางจิตที่ฝึกได้และให้ผลต่อการปรับตัวจริงในชีวิตประจำวัน

4) ภูมิคุ้มกันทางใจในแนวพุทธประกอบด้วยพลังภายในหลายด้าน ไม่ใช่ความอดทนเพียงอย่างเดียว

ข้อค้นพบจากการพัฒนาตัวบ่งชี้และการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันทำให้เห็นชัดว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตใจไม่อาจอธิบายด้วยคำว่า “เข้มแข็ง” เพียงคำเดียว พุทธชาติ แผนสมบุญและคณะ (2567) เสนอว่า การมีทักษะชีวิตวิถีใหม่ตามแนวพุทธจิตวิทยาของเยาวชนสัมพันธ์กับทั้งคุณลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยภายใน และตัวบ่งชี้ภูมิคุ้มกันทางใจ ส่วนประสาร ศรีพงษ์เพลิต (2568) ชี้ว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตประกอบด้วยองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ สติ ความหวัง การพึ่งตนเอง การเผชิญปัญหา และความยืดหยุ่นทางใจ

ในอีกด้านหนึ่ง วรรณญา สิริโพธิธนากุล (2568) เสนอจากงานวิจัยเชิงปริมาณในผู้สูงอายุว่า “พละ 5” ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับสุขภาวะทางจิตอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะมิติของวิริยะ สมาธิ และปัญญา การสังเคราะห์ร่วมกันจึงทำให้เห็นว่า ภูมิคุ้มกันทางใจตามแนวพุทธ ไม่ใช่การกีดกันตนต่อปัญหาอย่างแข็งกระด้าง แต่เป็นพลังภายในที่เกิดจากศรัทธาในความคิดดี ความเพียร ความตั้งมั่น และความเข้าใจเหตุปัจจัยของชีวิตอย่างถูกต้อง

5) การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจต้องเชื่อมกาย ศีล จิต ปัญญา และความสัมพันธ์ทางสังคม

งานของณญาณ นลินขวัญและคณะ (2567) เรื่องภาวนา 4 ชี้ชัดว่า สุขภาวะทางจิตไม่สามารถแยกขาดจากวิถีชีวิตโดยรวม เพราะกาย ศีล จิต และปัญญาเกี่ยวพันกันทั้งหมด ขณะที่ปรีญาณี กองบุญมาและคณะ (2568) นำกรอบนี้ไปใช้กับกลุ่มวัยทำงานและเสนอว่า การดูแลสุขภาพกาย การจัดระเบียบความสัมพันธ์ การเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ และการพัฒนาปัญญาในการมองชีวิต เป็นเงื่อนไขร่วมของสุขภาวะที่ยั่งยืน

ขณะเดียวกัน ชำนาญ เกิดข้อ ชีรทัศน์ โรจน์กิจจากุล เชษฐ์ นิมมาทพัฒน์ และพระครูเมธีรัตนบัณฑิต (2568) เสนอแนวทางเสริมสร้างสุขภาวะแนวพุทธในสังคมผู้สูงอายุว่า การเตรียมตัวรับสังคมสูงวัยด้วยกรอบสุขภาวะแนวพุทธช่วยให้ผู้สูงอายุไม่เพียงลดทุกข์ แต่ยังอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงอย่างมีความหมายได้ด้วย ดังนั้น ภูมิคุ้มกันทางใจจึงไม่ใช่เรื่องเฉพาะตัวล้วน ๆ แต่ต้องมีบริบทรอบคร้ว ชุมชน สถานศึกษา และสังคมที่เอื้อต่อการฝึกฝนและการเกื้อกูลกันด้วย

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์บทความครั้งนี้ ผู้เขียนขอเสนอกรอบแนวคิด “พุทธภูมิคุ้มกันทางจิตใจ 5 มิติ” เพื่อใช้อธิบายและประยุกต์ใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย ดังนี้

1. มิติการรู้เท่าทันตน

เป็นฐานของสติสัมปชัญญะ การสังเกตความคิด อารมณ์ และแรงกระทบจากภายนอกโดยไม่ถูกครอบงำง่าย สอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องคุณค่าของการเจริญสติและองค์ประกอบภูมิคุ้มกันทางจิตของนิสิตนักศึกษา

2. มิติการตั้งมั่นทางใจ

หมายถึงความสามารถในการประคองใจให้ไม่ฟุ้งซ่านหรือแตกสลายเมื่อเผชิญวิกฤต ซึ่งเชื่อมโยงกับสมาธิ ความยืดหยุ่นทางใจ และพลังใจตามแนวพุทธจิตวิทยา

3. มิติการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลสมคูล

สะท้อนว่าภูมิคุ้มกันทางใจไม่ได้เกิดจากการฝึกจิตล้วน ๆ แต่เกิดจากการจัดระเบียบชีวิต ความสัมพันธ์ และพฤติกรรมให้สมดุลด้วย ซึ่งสอดคล้องกับกรอบภาวนา 4 และสุขภาวะองค์รวม

4. มิติการมองปัญหาอย่างเข้าใจเหตุปัจจัย

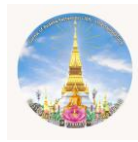
คือการใช้ปัญญาเข้าใจทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และทางออกอย่างเป็นระบบ ไม่ตื่นตระหนกกับความเปลี่ยนแปลงง่าย แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาจิตเพื่อลดความยึดติดและพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม

5. มิติการเกื้อกูลทางสังคมเชิงพุทธ

ภูมิคุ้มกันทางใจจะยั่งยืนเมื่อมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อศีล เมตตา ความเข้าใจ และการพัฒนาร่วมกัน เช่น ครอบครัว โรงเรียน องค์กร หรือชุมชนที่ใช้หลักพุทธธรรมเป็นฐานวัฒนธรรมใจ

กรอบ 5 มิตินี้ช่วยขยายความเข้าใจว่า “ภูมิคุ้มกันทางจิตใจ” ในพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงความทนทานต่อแรงกดดัน แต่เป็นโครงสร้างภายในที่เชื่อมการรับรู้ การประคองใจ การดำเนินชีวิต การใช้ปัญญา และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

บทสรุป

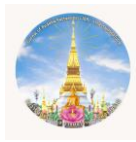
บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีศักยภาพอย่างยิ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสังคมเปลี่ยนเร็ว เพราะมีได้เสนอเพียงการปลอบใจหรือการระงับอารมณ์ชั่วคราว แต่เสนอระบบการพัฒนาคนอย่างองค์รวมที่เชื่อมสติ สมาธิ ปัญญา ศิล และความสัมพันธ์ทางสังคมเข้าด้วยกัน งานวิชาการไทยในวารสาร TCI สะท้อนตรงกันว่า หลักพุทธธรรมสามารถช่วยเสริมพลังใจ ลดความเครียด เพิ่มความยืดหยุ่น และส่งเสริมสุขภาพทางจิตได้ในหลายช่วงวัย ตั้งแต่เยาวชน นิสิตนักศึกษา วัยทำงาน ไปจนถึงผู้สูงอายุ

โมเดล : พุทธภูมิคุ้มกันทางจิตใจ 5 มิติ

พัฒนาจิตให้เข้มแข็ง ดำเนินชีวิตอย่างมีปัญญา อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเกื้อกูล

กล่าวในเชิงวิชาการได้ว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตใจตามแนวพุทธไม่ใช่ภาวะป้องกันล้วน ๆ แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้บุคคลเห็นความจริงของชีวิต รับมือกับความไม่แน่นอนอย่างไม่ประมาท และพัฒนาตนจนเกิดความมั่นคงจากภายใน เมื่อสังคมยิ่งเปลี่ยนเร็ว หลักพุทธธรรมยิ่งมีคุณค่าในฐานะฐานคิดและฐานปฏิบัติสำหรับพัฒนามนุษย์ให้มีใจที่มั่นคง สมดุล และพร้อมเผชิญโลกอย่างมีปัญญา

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

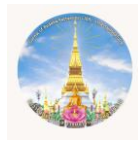
ควรมีการวิจัยเชิงประจักษ์เพิ่มเติมเพื่อทดสอบกรอบ “พุทธภูมิคุ้มกันทางจิตใจ 5 มิติ” ในกลุ่มประชากรต่างวัย และต่างบริบท เช่น เยาวชนในระบบการศึกษา คนทำงานในภาวะความกดดันสูง และผู้สูงอายุในชุมชนเมือง รวมทั้งควรมีการเปรียบเทียบระหว่างตัวแปรทางพุทธจิตวิทยากับตัวแปรทางจิตวิทยาสมัยใหม่อย่างเป็นระบบมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานด้านการศึกษา สุขภาพจิต และพัฒนาสังคม ควรบูรณาการหลักสูตร ภาวณา 4 และการพัฒนาพลังใจ ตามแนวพุทธจิตวิทยาเข้าไปในกิจกรรมส่งเสริมสุขภาวะ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน มหาวิทยาลัย สถานที่ทำงาน หรือศูนย์ผู้สูงอายุ โดยออกแบบให้เหมาะกับบริบทจริงของแต่ละกลุ่ม ไม่ใช่ใช้รูปแบบเดียวกันทั้งหมด

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรพัฒนาหลักสูตรหรือโปรแกรมสั้นที่เน้นการฝึกสติ การทบทวนชีวิต การจัดสมดุลบทบาท และการสนทนาเชิงพุทธในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงการสร้างภูมิคุ้มกันทางใจได้ง่ายขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะผู้มีปัญหาสุขภาพจิตแล้วเท่านั้น แต่ใช้ในลักษณะการสร้างเสริมและป้องกันเชิงรุกตั้งแต่ต้นน้ำ

เอกสารอ้างอิง

- จิรัชญา เชียงกุล และเมธาวี อุดมธรรมมานภาพ. (2567). การพัฒนาสุขภาวะองค์กรอย่างมีความสุขตามแนวพุทธจิตวิทยา. *วารสารจิตวิทยาพุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อสังคม*, 10(1), 277–290.
- ชำนาญ เกิดข่อ และ คณะ. (2568). แนวทางการเสริมสร้างสุขภาวะแนวพุทธในสังคมผู้สูงอายุ. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 8(1), 369–380.
- ณณาน นลินขวัญ วิชชุดา ฐิติโชติรัตน และเมธาวี อุดมธรรมมานภาพ. (2568). คุณค่าของการเจริญสติ. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 10(1), 22–30.
- ณณาน นลินขวัญ เมธาวี อุดมธรรมมานภาพ และสิริวัฒน์ ศรีเครือดง. (2567). การพัฒนาสุขภาวะองค์กรด้วยหลักภavana 4. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 9(4), 700–710.
- ปริญญ์ กองบุญมา, กมลาศ ภูวนาธิพงศ์, และ วิชชุดา ฐิติโชติรัตน. (2568). พุทธจิตวิทยา: แนวทางสู่สุขภาวะสำหรับคนวัยทำงาน กลุ่มแซนด์วิชเจนเนอเรชันในประเทศไทย. *วารสารจิตวิทยาพุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อสังคม*, 11(1), 391–403.
- ประสาร ศรีพงษ์เพลิต. (2568). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันของภูมิคุ้มกันทางจิตในยุคชีวิตวิถีใหม่ของนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี สังกัดสถาบันอุดมศึกษา. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 10(1), 103–114.
- พรทิพย์ เกตตระกูล, สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, และ กมลาศ ภูวนาธิพงศ์. (2565). พุทธจิตวิทยาเพื่อพลังใจวัยรุ่น. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 7(2), 79–88.
- พุทธชาติ แผนสมบุญ และคณะ (2567). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภูมิคุ้มกันทางใจเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตวิถีใหม่ตามแนวพุทธจิตวิทยาสำหรับเยาวชนในสังคมไทย. *วารสารจิตวิทยาพุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อสังคม*, 10(1), 43–55.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2556). พุทธบูรณาการ เพื่อการพัฒนาจิตใจและสังคม. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 3(3), 1–24.
- พระสมุห์วัลลภ วลฺโล (เจสสะ). (2559). การพัฒนาจิตเพื่อลดความยึดติดในมิติทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, 1(2), 15–29.
- วรัญญา สิริโพธิณากุล. (2568). ปัจจัยที่เสริมสร้างพลังใจตามแนวพุทธจิตวิทยา เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 21(1), 193–211.
- วุฒิชัย อุทธาพงษ์, สิริวัฒน์ ศรีเครือดง, และ กมลาศ ภูวนาธิพงศ์. (2566). การฝึกสติเพื่อการพัฒนาความยืดหยุ่นทางจิตใจในผู้สูงอายุ. *วารสารจิตวิทยาพุทธศาสตร์ประยุกต์เพื่อสังคม*, 9(2), 376–393.